

Parlamendi õigusloome – Eesti riigi vaba arengu eeldus

*Hulda Sauks
Riigikogu Kantslei
juriidilise osakonna
konsultant*

Parlament on teinud ära titaanliku töö, võttes kümne-kaheteistkümne aastaga vastu kõik taasiseseisvunud Eesti riigi funktsioneerimiseks ja uute ühiskonnasuhete toimimiseks vajalikud seadused.

Parlamentlikul õigusloomel oli küllaltki määrav osa juba Eesti vägivallatu taasvabanemise õnnestumises. Eesti rahva vabadus- ja iseseisvustahet oli end korduvalt näidanud kogu Nõukogude okupatsiooni vältel 1940. aastast alates, ent tavaliselt üksikisikute aktsioonidena, mille kõik avaldused alati maha suruti. Sellest hoolimata eestlaste vabadustahet püsis ning hakkas eriti selgelt taas välja paistma pärast nõukogude korra demokraatiseerumist Gorbatšovi valitsemisajal, sest alles siis oli võimalik koheseid sanktsioone kartmata sõnavabadust tegelikult teostada. 1988. aasta kevadel toimunud Eesti loomeliitude pleenumist alates hakkas rahva iseseisvumispiüüdi üha selgemalt avaldama ka toonane parlament – Eesti NSV XI Ülemnõukogu. Kuigi see oli valitud nõukogudeaegse tüheparteiüsteemi ebademokraatlike reeglite järgi eelkõige NLKP liikmete seast, oli selle organi koosseisus ligikaudu 66% eestlasi, kes mõistsid rahva iseseisvumissoovi. Peale

põlisrahva esindajate kuulusid toonasesse ülemnõukogusse ka pärast Teist maailmasõda Venemaalt, Ukrainast jm Eestisse tulnud paljud migrantide ning maad okupeerinud Nõukogude armee esindajad, kelle osakaal saadikuist oli kokku veidi üle kolmandiku (Toomla 1999, 113–119). Oma koosseisust tingitud sisevastuoludest hoolimata suutis see parlament 1988. aasta novembris vastu võtta Eesti suveräänsusdeklaratsiooni, 1989. aasta jaanuaris keeleseaduse eesti keele kaitseks ning sama aasta mais nii seaduse ja otsuse Eesti isemajandamise (IME) alustest kui ka seaduse kodanike ühendustest, millest viimane võimaldas hilisema mitmeparteisüsteemi tekke. 1989. aasta novembris võttis Eesti NSV XI Ülemnõukogu vastu otsuse ajaloolis-õiguslikust hinnangust Eestis 1940. aastal toimunu kohta ja 1990. aasta veebruaris otsuse "Ettevalmistustest Eesti riiklikuks iseseisvumiseks". Need aktid olid Eesti taasiseseisvumise juriidilised eeldused¹.

Esiletõstmist väärivad otsustused

Eesti riikluse taastekkeks olulisi akte võttis ridamisi vastu ka Eesti NSV (hiljem Eesti Vabariigi) XII Ülemnõukogu. Neist võiks eriti esile tõsta näiteks 1990. aasta seadust Eesti valitsemise ajutise korra alustest, sama aasta juunikuul avaldust seoses 50 aasta möödumisega Eesti Vabariigi okupeerimisest NSV Liidu poolt ning augustis tehtud otsust Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhetest. Eesti eraldumisele NSV Liidust aitas kaasa ka 1990. aasta oktoobris kehtestatud Eesti Vabariigi majanduspiiri seadus ning 1991. aasta märtsi otsus "1991. a 3. märtsil Eesti Vabariigi ise-

¹ Kõik Eesti NSV (Eesti Vabariigi) Ülemnõukogu siin ja edaspidi loetletud aktid on avaldatud vastava aasta Eesti NSV (Eesti Vabariigi) Ülemnõukogu ja Valitsuse Teatajas, 1990. aasta suvest alates kehtestatud aktid Riigi Teatajas. Kõik artiklis edaspidi käsitletud Riigikogu kehtestatud aktid on kättesaadavad vastuvõtmisaegse aasta Riigi Teatajast, sealjuures Riigikogu riigisiseseid aktid 1993. aasta kevadest alates Riigi Teataja I osast, välislepingud II osast.

seisvuse taastamise küsimuses toimunud referendumi tulemuse arvestamisest Eesti Vabariigi riigivõimuorganite tegevuses".

Turumajandusele ülemineku tagamiseks olid väga tähtsad 1991. aasta märtsis kehtestatud seadus Eesti Vabariigi rahareformi komitee moodustamise kohta, mille järel oli võimalik alustada üleminekut Eesti oma rahale, ning sama aasta juunis vastu võetud omandireformi aluste seadus. Et 1940. aastail Eestis eri omanikele kuulunud vara nõukogudeaegse natsionaliseerimise oli ülemnõukogu juba 1990. aasta detsembris õigustühiseks tunnistanud, sätestati 1991. aasta juunis kehtestatud omandireformi aluste seadusega natsionaliseeritud varade tagastamise võimalus õigusjärgsetele omanikele ning nõukogudeaegse riigivara erastamise ja munitsipaliseerimise alused. See seadus oli küll murranguline ja põhiliselt positiivne, sest soodustas Eestis omandivormide paljususe taastet, kuid selle kohaldamine tekitas samal ajal sotsiaalseid pingeid. Näiteks sattusid endistele omanikele tagastatavate majade elanikud nn sundüürnike seisundisse, mis kutsus neis esile olulist tänaseni püsiva suure rahulolematuse, sest sageli ei saavutanud nad näiteks tekkinud tüüriühete tingimuste osas omanikuga kokkulepet.

Riigiõiguslikult on XII Ülemnõukogu aktidest olulisim 1991. aasta 20. augusti otsus "Eesti riiklikust iseseisvusest", sest just seda loetakse Eesti taasvabanemise tähtsaimaks alusdokumendiks, mille vastuvõtmisele järgnes Eesti kui uuesti iseseisvunud riigi rahvusvaheline tunnustamine. Muidugi olid ajaloolise kaaluga ka ülemnõukogu sama koosseisu 1991. aasta septembri otsused Põhiseadusliku Assamblee valimistest, ülesannetest ja töökorraldusest, sest assamblee valmistas ette praegusaegse Eesti põhiseaduse teksti, mis kehtestati 1992. aasta juunis toimunud rahvahääletusel. Põhiseaduse vastuvõtmisele järgnesid omakorda rohkem kui 50-aastase vaheaja järel taas täiesti vabad Eesti parlamendi – VII Riigikogu – valimised, milles osalesid ainult Eesti kodanikud, mitte riigis Nõukogude okupatsiooni ajast alates elanud immigrandid.

Riigikogu seitsmendal ja järgmistel koosistel seisis ees titaanlik töö – luua kõik taasiseseisvunud riigi funktsioneerimiseks ja uute ühiskonnasuhete toimimiseks vajalikud seadused, et tagada Eesti muutumine endisest NSV Liidu okupeeritud ääremaast nüüdisaegseks Euroopa riigiks, Euroopa Liidu tulevaseks liikmeks. Mainitud ülesande suutsid täita VII, VIII ja IX Riigikogu, kes kehtestasid kokku rohkem kui 2100 akti, millest ligi 500 olid tervikuna uued seadused ja üle 300 välislepinguid puudutavad seadused ning ülejäänud varasemate seaduste muutmise seadused, Riigikogu otsused ja avaldused või muud poliitilised aktid (Riigikogu VII, VIII ja IX koosseis... 2004, 172–182). Kajastamaks nende Riigikogu koosseisude tehtud töö mitmetahulisusest tingitud keerukust ning näitamaks selle tõusude ja mõõnadega arengut, vaatlen artiklis selle perioodi õigusloome olemust eri valdkondade kaupa, refereerides lühidalt ka mõningate seaduste sisu ja selle dünaamikat hiljem toimunud seadusemuudatuste kaudu.

Riikluse kindlustamine

Äsja taastatud riikluse tugevdamiseks tuli Riigikogul kõigepealt reguleerida mitmete põhiseaduslike institutsioonide ja neid teenindavate ametnike tegevust, erakondade jm mittetulundusühistute seisundit, kodakondsust ja välismaalaste staatust, riigipiiri ja riigi haldusjaotust ning Eesti Vabariigi sümboolikat. Selle valdkonna seaduseelnoode menetlemisel oli Riigikogu juhtivkomisjoniks riigiõiguskomisjon, mis hiljem nimetati põhiseaduskomisjoniks. Nimetatud valdkonnast käsitleti siin eelkõige mõningate olulisemate seaduste sündi ja muutumist.

1. 1992. aastal kehtestatud **Vabariigi Valitsuse seadus** sätestas põhiseadusest lähtuvalt valitsuse moodustamise ja töö korraldamise alused ning loetles täidesaatva võimu kandjatena 11 ministeeriumi: justiitsministeerium, kaitseministeerium, keskkonnaministeerium, kultuuri- ja haridusministeerium, majandusministeerium, põllumajandusministeerium,

rahandusministeerium, siseministeerium, sotsiaalministeerium, teede- ja sideministeerium ning välisministeerium. Valitsusse võis samal ajal kuuluda kuni 15 liiget, mis tähendas, et peaministri ettepanekul võis Vabariigi President nimetada ka ministreid, kes ministeeriumi ei juhi, või nimetada mõne ministri juhtima mitut ministeeriumi korraga. Sama seadus sätestas ka Riigikantsleile kui Vabariigi Valitsuse ja peaministri asjaajamist toimetava riigiasutuse staatuse ning kehtestas valitsuse koosseisu muutmise ja tagasiastumise korra.

Eesti tippjuristid – toonane Riigikohtu esimees Rait Maruste ja õiguskantsler Eerik-Juhan Truuväli – kritiseerisid kohati nimetatud Vabariigi Valitsuse seadust, sest see polnud eriti regulatiivne, vaid oli rohkem nn raamseadus, mis vajab oma rakendamiseks paljude haldusaktide kehtestamist. Näiteks toimisid ministeeriumid eelkõige mitte lakoonilise seaduse, vaid oma põhimääruste alusel, mille valitsus oli osalt vastava seaduse lünkade täitmiseks kehtestanud. Kõnealune valitsuse seadus ei reguleerinud ka ministeeriumide haldusalas olevate ametite tegevust, nende põhidokumendid olid ministrite endi kinnitatud. Seetõttu soovitasid nimetatud juristid Vabariigi Valitsuse tegevuse aluseks olevat 1992. aasta seadust täpsustada, sätestades näiteks sõjaeelses Eesti Vabariigis kehtinud valitsemise korraldamise seaduse sarnaselt otse Vabariigi Valitsuse seaduses endas ministeeriumide ja nende allasutuste üldülesanded ning asjaajamise korra ja vastutuse (Maruste, Truuväli 1995, 7, 309–310).

VIII Riigikogu arvestaski mainitud juristide soovitusi ja võttis 1995. aasta lõpus vastu Vabariigi Valitsuse seaduse uue tervikteksti. See avas sügavuti valitsuse töökorralduse, reguleerides muu hulgas valitsuse õigusaktide vormistamist ja andes kõigi ministeeriumide võimkonna määratluse ning ministri ja ministeeriumi kantsleri pädevuse (mida varasem Vabariigi Valitsuse seadus ei olnud käsitletud). Sätestati ametite, inspeksioonide, Riigikantsleile, maavalitsuse ja valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste

staatuse ning riigisekretäri ja maavanema põhiülesanded. Lisaks varasemale valitsuse tegevust reguleerinud seadusele tunnustati ühtlasi kehtetuks Riigikogu eelmise koosseisu vastu võetud maakonna valitsemiskorra seadus, sest selle sätted olid ajakohastatuna samuti uude Vabariigi Valitsuse seadusesse üle toodud. Täiesti uudsena sätestati valitsuse ja valitsusasutuste kohustus teostada teenistuslikku järelevalvet neile alluvate valitsusasutuste ning hallatavate riigiasutuste tegevuse seaduslikkuse ja otstarbekuse tagamiseks. Nii anti otse uue seadusega valitsusasutuste võimkonna piirid. Selle seaduse kohaldamiseks hiljem kehtestatud haldusaktid, mis täitevõimu toimimist detailsemalt sätestasid, ei täitnud enam seaduse lünki, vaid ainult konkretiseerisid valitsusasutuste tegevust, olles seega täielikus kooskõlas põhiseaduse nõudega, et määrusi antakse ainult seaduse alusel ja täitmiseks.

2. 1993. aastal kehtestati **välismaalaste seadus**, mis reguleeris välismaalaste Eestisse saabumise, Eestis viibimise, elamise ja töötamise aluseid. Välismaalaseks loeti isikud, kes ei ole Eesti kodanikud. Seadus kehtestas välismaalase Eestis elamise ja töötamise nõuetena viisa või elamis- ning tööloa olemasolu. Seadus sätestas viisade ning elamis- ja töölubade saamise alused, samuti võimaluse riigis ebaseaduslikult viibivate isikute väljasaatmiseks. Eesti põliselanike huvides kehtestas seadus Eestisse sisse rännata võivate välismaalaste aastase piirarvu, mis ei tohtinud tookordse teksti järgi ületada aastas 0,1% (alates 1997. aasta sügisest 0,05%) Eesti alalisest elanikkonnast. Sisserände konkreetse piirarvu pidi igal aastal kehtestama valitsus, võttes arvesse kohalike omavalitsuste ettepanekuid. Seadus sätestas ka, et igal eestlasel on õigus asuda Eestisse väljaspool sisserände piirarvu.

Nimetatud seadus oli Eesti riikluse tugevdamise, põlisrahva kaitse ja illegaalse immigratsiooni tõkestamise seisukohalt väga tähtis. Ometi ei kuulutanud Vabariigi President seaduse teksti välja selle esialgselt kehtestatud kujul, sest presidenti konsulteerinud mitme

välisriigi rahvusvahelise õiguse professorid rõhutasid, et seaduse algse teksti mõned sätted ei olnud täielikus kooskõlas inimõigustealaste rahvusvaheliste õigusaktidega. VII Riigikogu täpsustas presidendi vaidlustatud sätteid ja võttis seaduse muudetud kujul vastu ning see kehtib siiani, ehkki seda on korduvalt muudetud ja täiendatud.

Sama temaatikat arendas edasi VIII Riigikogu 1998. aastal kehtestatud **väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus**, mis sätestas välismaalasele Eestist väljasõidukohustuse ning Eestisse sissesõidukeelu kohaldamise alused ja korra. Väljasõidukohustus võib tuleneda vahetult seadusest või seaduse alusel antud haldusaktist või kohtuotsusest. Vahetult seadusest tulenevalt on väljasõiduks kohustatud välismaalane, kelle Eestis viibimise seaduslik alus (elamisluba, viisa vm selles seaduses märgitud alus) lõpeb, kui seda ei pikendata ning välismaalasel ei ole muud viibimisalust.

Viibimisaluseeta Eestis viibivale välismaalasele tehakse haldusaktiga ettekirjutus Eestist lahkumiseks. Välismaalane saadetakse halduskohtuniku otsuse alusel Eestist välja, kui talle tehtud ettekirjutus lahkumiseks on mõjuva põhjuseta täitmata või ei alluta seaduses sätestatud järelevalvemeetmetele, samuti kui tal üldse puudub Eestis viibimise seaduslik alus või see tühistatakse. Seadus kehtestas ka võimaluse kohaldada välismaalase suhtes Eestisse sissesõidukeeldu (näiteks kui on põhjendatult alust arvata, et välismaalase Eestis viibimine võib ohustada julgeolekut, avalikku korda, kõlblust või teiste isikute tervist või kui ta on näiteks seotud kuritegeliku ühendusega vms juhul).

3. 1994. aastal kehtestati **erakonnaseadus**. See määratles erakonna kui Eesti kodanike vabatahtliku poliitilise ühenduse, mille eesmärk on oma liikmete ja toetajaskonna poliitiliste huvide väljendamine ning riigivõimu ja kohaliku omavalitsuse teostamine. Seadus sätestas, et erakonna eesmärkide saavutamise vahendid on: erakonna kandidaatide esitamine ning valimiskampaania läbiviimine Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel,

erakonna osalemine Riigikogusse valitud erakonnaliikmete kaudu Riigikogu tegevuses ning kohaliku omavalitsuse volikogusse valitud erakonnaliikmete kaudu volikogu tegevuses, aga ka valitud erakonnaliikmete kaudu osalemine vastavalt Vabariigi Presidendi valimisel, Vabariigi Valitsuse või kohaliku omavalitsuse täitevorgani moodustamisel ning rahvusvahelises koostöös välisriikide erakondadega.

Seadus kehtestas ühtlasi erakonnale teatud piirangud, keelates tegevuse, mis on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vastu või on muul viisil vastuolus kriminaalseadusega. Seadus sätestas üldnõuded erakonna liikmetele (sealhulgas määrates kindlaks, millistel ametikohtadel töötavad isikud – näiteks kohtunikud, politseiametnikud jt – ei või erakonda kuuluda). Seadus kehtestas erakonna asutamise ja finantseerimise korra, erakonna tegevuse seaduslikkuse tagamise ning ka tema reorganiseerimise ja lõpetamise alused.

4. **Õiguskantsleri tegevust sätestav seadus**, mille oli algselt juba 1993. aastal kehtestanud VII Riigikogu ja mille oluliselt täpsustatud redaktsiooni võttis 1999. aastal vastu VIII Riigikogu.

Varasem õiguskantsleri seadus piirdus eelkõige regulatsiooniga, kuidas peab õiguskantsler teostama järelevalvet õigustloovate aktide põhiseadusele ja seadustele vastavuse üle. Uus seadus reguleeris eelnevale lisaks põhjalikult õiguskantsleri kohustusi kontrolli alal riigiasutuste tegevuse, sealhulgas isikute põhiseaduslike õiguste ja vabaduste tagamise üle. Seega pani uus seadus õiguskantslerile ka ombudsmani funktsiooni, mis võimaldas igapäev esitada õiguskantslerile oma põhiseaduslike õiguste ja vabaduste rikkumise korral avalduse riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute tegevuse kontrollimiseks. Uus seadus kohustas õiguskantslerit teavitama avaldajat tema avalduse kontrollimise käigus avastatud puudustest ja nende kõrvaldamiseks esitatud ettepanekutest ning puuduste kõrvaldamise tulemustest. Järelikult andis uus seadus igapäevasele reaalsele garantii, et riigivõimu omavoli esinemisel saab õiguskantslerilt nõu ja

abi sellise omavoli lõpetamiseks ja rikutud õiguste taastamiseks.

5. Avalikku teenistust reguleerivad seadused. Nendest oli põhiline VII Riigikogu poolt 1995. aastal vastu võetud avaliku teenistuse seadus, mis sätestas riigi ja kohaliku omavalitsuse ametiasutusse teenistusse võtmise ja seal töötamise erisused ja piirangud töölepingu alusel töötamisega võrreldes, samuti teenistujate õigused, kohustused ja nende ergutamise, distsiplinaarvastutuse ja atesteerimise korra. Sama seadusega seondus VIII Riigikogu 1996. aastal kehtestatud riigiteenistujate ametinimetuste ja palgaastmestiku seadus, mis sätestas ühtsete ameti- ja abiteenistuskohade nimetuste ning ühtse palgaastmestiku siseseviimise riigi ametiasutustes.

Selle seaduse järgi on riigiteenistujate ametikohtade põhigruppideks kõrgemad ametnikud (kes omakorda jagunevad valitsusametnikeks, juhtideks ja nõunikeks), vanemametnikud ja nooremametnikud. Ühtlasi loetles seadus valitsusametnike, juhtide, nõunike, vanema ja nooremametnike ametinimetused. Sama seadus sätestas veel riigiteenistujate abiteenistuskohade põhigrupid – kantseleitöötajad, teenindustöötajad, oskus- ja käsitöölised, seadmete operaatorid ja mehhanismide juhid, lihttöölised – ning loetles nende teenistuskohade nimetused. Seadus sätestas samuti riigiteenistujate ametinimetustele vastavad palgaastmed, s.o näitarvud, mis seostavad kõik ameti- või abiteenistuskohad nendest igale vastava palgamääraga.

6. Võimalike kriiside kõrvaldamist sätestavad seadused, millest põhiosa kehtestas VIII Riigikogu. Neist peaks tutvustama 1996. aastal vastu võetud eriolukorra seadust, mis sätestas loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks eriolukorra väljakuulutamise tingimused. Seaduse kohaselt kuulutab eriolukorra riigis või selle osas välja Vabariigi Valitsus tingimusel, et loodusõnnetuse või katastroofi korral või nakkushaiguse leviku tõkestamiseks on vaja viivitamatult rakendada ulatuslikke abinõusid, sealhulgas päästetöid, ning ohu kõrvaldamine ja kannatanute abistamine ei ole

võimalik selles seaduses sätestatud abinõusid rakendamata. Eriolukorra ajal võib seaduses sätestatud korras piirata füüsiliste isikute õigust vabalt liikuda eriolukorra piirkonnas, keelata füüsilistel isikutel koguneda ja koosolekuid pidada eriolukorra piirkonnas ning kohustada füüsilisi isikuid töötama päästetöödel, mille eest makstakse neile palka.

Samasse valdkonda kuulub ka 1996. aastal vastu võetud erakorralise seisukorra seadus, mis sätestas Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu kõrvaldamiseks erakorralise seisukorra väljakuulutamise tingimused. Selle seaduse järgi võib Riigikogu presidendi või valitsuse ettepanekul välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kauemaks kui kolmeks kuuks, tingimusel, et Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu kõrvaldamine ei ole võimalik seaduses sätestatud abinõusid rakendamata. Põhiseaduslikku korda ähvardav oht võib tuleneda Eesti põhiseadusliku korra vägivaldse kukutamise katsest, terroristlikust tegevusest, vägivaldaga seotud kollektiivsest surveaktsioonist, ulatuslikust vägivaldaga seotud isikugruppide vahelisest konfliktist või Eesti Vabariigi mõne paikkonna vägivaldsest isoleerimisest. Erakorralise seisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides piirata selles seaduses sätestatud juhtudel ja korras isikute mitmeid põhiõigusi ja vabadusi (näiteks õigust vabalt liikuda ja elukohta valida, õigust lahkuda Eestist ja asuda Eestisse jpt). Sama seaduse järgi ei tohi aga ka erakorralise seisukorra ajal isiku õiguste ja vabaduste piiramisega kaasneda piinamist, julma ega väarikust alandavat kohtlemist ega seadusest mittetulenevat karistust, mõtte-, südame- ja usuvabaduse õiguse keelamist ning kelleltki meelevaldselt elu võtmist.

7. Kodanike vabadusi tagavate seaduste hulka kuulub näiteks VIII Riigikogu poolt 1997. aastal kehtestatud avaliku koosoleku seadus, mille regulatsioon tagas inimeste õiguse rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada kooskõlas inimeste põhiõigustega ning kehtestas samal ajal avalike koosolekute läbi viimisele piirangud, mis on vajalikud riigi

Julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks või nakkushaiguse leviku tõkestamiseks. Seadus sätestas, et avaliku koosolekuna mõistetakse väljakul, pargis või muus avalikus kohas vabas õhus korraldatavat koosolekut, demonstratsiooni, miitingut, piketti, religioosset üritust, rongkäiku või muud meeleavaldust. Samas kehtestati, et keelatud on korraldada avalikku koosolekut, mis on suunatud Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu või kehtiva riigikorra vägivaldsele muutmisele või õhutab kas vägivaldselt rikkuma Eesti Vabariigi territoriaalset terviklikkust või rahvuslikku, rassilist, usulist või poliitilist vihkamist, vägivalda või diskrimineerimist või õhutab rikkuma avalikku korda või riivab kõlblust. Samas seaduses sätestati avaliku koosoleku korraldamise nõuded, sealhulgas koosolekust eelneva teatamise kohustus ning koosoleku ajal selle korraldaja ja osavõtjate kohustused.

Vabadusi tagas ka IX Riigikogu poolt 2000. aastal kehtestatud avaliku teabe seadus, mis sätestas avalikule teabele juurdepääsu tingimused, korra ja viisid ning juurdepääsu võimaldamisest keeldumise alused, piiratud juurdepääsuga avaliku teabe ja sellele juurdepääsu võimaldamise korra teiste seadustega reguleerimata osas, samuti riikliku järelevalve teostamise teabele juurdepääsu korraldamise üle. Seda seadust ei kohaldata aga riigisaladuseks oleva teabe suhtes, juurdepääsu võimaldamisel avalikele arhivaalidele, seaduses sätestatud korras avaldustele ja märgukirjadele vastamisele, teabele juurdepääsupiirangute, eritingimuste, korra ja viiside osas, juhul kui need on sätestatud teisiti. Avalik teave on mis tahes viisil ja mis tahes teabekandjale jäädvustatud ja dokumenteeritud teave, mis on saadud või loodud seaduses või selle alusel antud õigusaktides sätestatud avalikke ülesandeid täites. Nimetatud teabele juurdepääsu võib piirata seaduses sätestatud korras. Teabevaldajaks on: riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutus, avalik-õiguslik juriidiline isik, eraõiguslik juriidiline ja füüsiline isik, kes täidab avalikke funktsioone, monopolistist

ettevõtja ja avaliku sektori finantseerimisega ühendused. Seaduse järgi tuleb teabele juurdepääs tagada igapähele võimalikult kiirel ja hõlpsal viisil, tagades sealjuures isiku eraelu puutumatus.

Antud valdkonna seadustest oli samuti üks olulisimaid IX Riigikogus 2001. aastal kehtestatud haldusmenetluse seadus, mis oli suunatud isiku õiguste kaitse tagamisele ühtlase, isiku osalust ja kohtulikku kontrolli võimaldava haldusmenetluse korra loomise teel. See seadus sätestas, et haldusorgan on avaliku halduse ülesandeid täitma volitatud asutus, kogu või isik. Haldusmenetlus aga on haldusorgani tegevus kas õigusakti andmisel, toimingute sooritamisel või halduslepingu sõlmimisel. Haldusorgan võib õigusaktina anda kas määruse (s.o üldine õigusakt piiritlemata arvu juhtude reguleerimiseks) või haldusakti (õigusakt üksikjuhtumi reguleerimiseks konkreetse isiku õiguste või kohustuste kohta).

Haldusorgani akti võib asendada haldusleping, s.o kokkulepe, mis reguleerib haldus-õigussuhteid ja mille vähemalt üks lepingupool on riik, kohaliku omavalitsuse üksus, muu avalik-õiguslik juriidiline isik või eraõiguslik juriidiline isik või füüsiline isik, kes seaduse alusel täidab avaliku halduse ülesandeid.

8. Põhiseaduses sätestatud riigi kohustust tagada isikute õigusi ja vabadusi aitas realiseerida IX Riigikogu poolt 2001. aastal kehtestatud **riigivastutuse seadus**, mis sätestas avaliku võimu volituste rakendamisel ja muude avalike ülesannete täitmisel rikutud õiguste kaitse ja taastamise ning tekitatud kahju hüvitamise alused. Selle seadusega ei reguleerita eraõiguslikus suhtes tekkiva kahju (näiteks liikluskahju) hüvitamist, vaid ainult vastutust avaliku võimu kandja eriõiguste kasutamisest põhjustatud õiguserikkumise eest või muude avalike ülesannete täitmisel toimunud minetuste eest. Riigivastutuse seaduse alusel võib isik riigilt, kohaliku omavalitsuse üksuselt, muult avalik-õiguslikult juriidiliselt isikult või muult avalikke ülesandeid teostavalt isikult (avaliku võimu kandjalt) nõuda: 1) haldusakti tühistamist, 2) jätkuva toimingute

lõpetamist, 3) haldusakti andmisest või toimingu sooritamisest hoidumist, 4) haldusakti andmist või toimingu sooritamist, 5) tekitatud kahju hüvitamist või 6) avalik-õiguslikus suhtes alusetult saadud asja või raha tagastamist.

Varaline kahju hüvitatakse rahas. Kehavigastuse tekitamisel või tervise kahjustamisel võib kannatanu nõuda sellele tekitatud kulutuste hüvitamist. Füüsiline isik võib nõuda ka mittevaralise kahju rahalist hüvitamist süüliselt väärkuse alandamise, tervise kahjustamise, vabaduse võtmise, kodu või eraelu puutumatus või sõnumi saladuse rikkumise, au või hea nime teotamise korral. Mittevaraline kahju hüvitatakse proportsionaalselt õiguserikkumise raskusega.

Õigustloova aktiga tekitatud kahju hüvitamist võib nõuda üksnes juhul, kui selle aktiga rikuti oluliselt isiku õigusi ja Riigikohus on tunnistanud vastava sätte kehtetuks või põhiseadusevastaseks. Isik võib nõuda kohtulahendiga või väärteoasjas tehtud lahendiga tekitatud kahju hüvitamist üksnes juhul, kui kohtunik või asja kohtuväliselt arutanud ametiisik pani selle menetluse käigus toime kuriteo. Isik võib nõuda koguni õiguspärase, kuid tema põhiõigusi või vabadusi erakordselt piirava haldusakti või halduse toiminguga tekitatud varalise kahju hüvitamist õiglasel ulatusel.

9. Seoses Eesti astumisega Euroopa Liitu ning reguleerimaks Euroopa Liidu kodaniku ja tema perekonnaliikme Eestis viibimise aluseid, kehtestas IX Riigikogu 2002. aastal **Euroopa Liidu kodaniku seaduse**. Euroopa Liidu kodanik on selle seaduse tähenduses isik, kes on muu Euroopa Liidu liikmesriigi kui Eesti kodanik. Seadus sätestas, et Euroopa Liidu kodanik võib Eestis viibida elamisloata: 1) kuni kolm kuud Eestisse sisenemise päevast arvates, sealhulgas kui ta töötab Eestis või tegeleb Eestis ettevõtlusega; 2) kui ta töötab teises Euroopa Liidu liikmesriigis, kuid elab Eestis ja pöördub Eestisse tagasi vähemalt kord nädalas; 3) kui ta töötab Eestis hooajajärgisena; 4) kuni kuus kuud tööotsimise eesmärgil, kui ta on tööotsimise registreerinud

seaduses sätestatud korras. Seadus kehtestas, et eespool nimetatata juhtudel peab Euroopa Liidu kodanikul ja tema perekonnaliikmel olema Eestis viibimiseks elamisloa, mis antakse Euroopa Liidu kodanikule kas töötamiseks, ettevõtlusega tegelemiseks, õppimiseks või piisava legaalse sissetuleku olemasolu korral, mis võimaldab temal ja tema perekonnaliikmel Eestis ära elada, või pikaajaliseks Eestis viibimiseks.

Riigikaitse

Riigikaitse vallas olid tähtsaimad VII Riigikogu poolt vastuvõetud seadused: 1993. aastal merealapiiride seadus, 1994. aastal kaitseväge teenistuse seadus, piirivalveseadus ja sõjaaja riigikaitse seadus ning 1995. aastal rahuaja riigikaitse seadus ja Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel kaitseväge kasutamise seadus.

VIII Riigikogu selle ala aktidest oli tähtsaim "Põhja-Atlandi lepingu osaliste riikide ja programmis "Partnerlus rahu nimel" osalevate riikide vahelise nende vägede staatust puudutava lepingu" ja selle lisaprotokollid ratifitseerimise seadus" (1996), mis valmistas ette Eesti NATO-sse võtmist. Riigikogu sama koosseis kehtestas 1999. aastal ka Kaitseleidu seaduse. IX Riigikogu kehtestatud vastavatest aktidest võiks märkida näiteks 2000. aasta **hädaolukorraks valmisoleku seadust**, mis sätestas Vabariigi Valitsuse, valitsusasutuste ning kohalike omavalitsuste hädaolukorraks valmisoleku korraldamise ja kriisireguleerimise õiguslikud alused. Seaduse kohaselt on hädaolukord sündmus või sündmuste ahel, mis ohustab riigi julgeolekut, inimeste elu ja tervist, kahjustab oluliselt keskkonda või tekitab ulatuslikku majanduslikku kahju ning mille lahendamiseks on vajalik valitsuse ja valitsusasutuste ning kohalike omavalitsuste kooskõlastatud tegevus. Kriisireguleerimiseks loetakse riiklikku meetmete süsteemi, mille on ette valmistanud ja kasutusele võtnud riigiasutused koostöös kohalike omavalitsuste, ettevõtjate ning kriisireguleerimisele kaasatud mittetulundusühingute ja sihtasutustega, et

tagada hädaolukorras ühiskonna turvalisus. Sama seadus sätestas Vabariigi Valitsuse, maakonna, valla- ja linna kriisikomisjonide loomise ning nende tegevuse alused, samuti riikliku kriisireguleerimisplaani ja iga valitsusasutuse, maakonna, valla või linna vastava plaani koostamise nõuded.

IX Riigikogus riigikaitsekomisjoni juhtimisel menetletud seadustest oli tähtis ka 2003. aastal kehtestatud rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus.

Põhiõiguste tagamine

Kodanike põhiõiguste riiklikule (eelkõige kohtulikule) kaitsele ja kuritegude tõkestamisele olid suunatud VII Riigikogu õiguskaitsekomisjoni (hiljem õiguskomisjon) juhtimisel menetletud ja kehtestatud seadused, millest olulisemad olid järgmised:

- 1993. aastal põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus, notariaadiseadus ja halduskohtumenetluse seadustik;
- 1994. aastal jälitustegevuse seadus, avaldustele vastamise seadus ja Eestis inimsusvastaseid kuritegusid või sõjakuritegusid toimepannud isikute kriminaalvastutuse seadus;
- 1995. aastal korruptsioonivastane seadus. Eestis eraomanduslike suhete tekkimise soodustamisele panid VII Riigikogus õiguskaitsekomisjoni juhtimisel kehtestatuist aluse eelkõige järgmised seadused:
 - 1993. aastal asjaõigusseadus, mis määratles vallas- ja kinnisasja mõiste, omandi tekkimise, valdamise, kasutamise ja käsutamise alused ning mille koostamisel võeti eeskujuna Saksamaa vastavast õigusaktist;
 - 1994. aastal korteriomandiseadus ning tsiviilseadustiku üldosa seadus, mis sätestas füüsiliste ja juriidiliste isikute mõiste ning nende isikute tsiviilõiguste ja kohustuste tekkimise ja teostamise alused, sealhulgas tehingute tegemise üldnõuded. Samast aastast pärineb ka perekonnaseadus, mis uudsena sätestas abieluvaralepingu sõlmimise võimaluse;
 - 1995. aastal äriseadustik, mis määratles

füüsilisest isikust ettevõtja mõiste ning äriühingute liigid ja nende tegevuse korra ning mille järgi on äriühingute liigid täisühing, usaldusühing, osäühing, aktsiaselts ja tulundusühistu või seadusega ettenähtud muu äriühing. Samal aastal võeti vastu ka kinnisasja sundvõõrandamise seadus, mis tagas omaniku õiguste kaitse tema vara sundvõõrandamise puhuks.

Nimetatutest käsitlen siinkohal **äriseadustiku** sünnilugu ja hilisemat muutumist. Äriseadustiku eelnõu algatas Vabariigi Valitsus, kes arvestas selle esialgsel kujul väljatöötamisel ka Eesti äriühingute soovitusi. Nende ringkondade mõjutusena sündis üliberaalne seadus, mille algtekst andis äriühingute juhatustele väga suured õigused ja tegevusvabaduse, jättis aga esialgu sätestamata nende vastutuse näiteks ühingu osanike või aktsionäride ees ning kehtestamata mitmed nõuded nende tegevuse läbipaistvuse ja kontrollitavuse tagamiseks. Mõnele neist puudustest selle seaduse esimese redaktsiooni kehtestamisel juhtis tähelepanu toonane justiitsministeriumi asekancler Priidu Pärna. Ta märkis, et äriseadustiku eelnõu menetlemisel 1995. aastal loobuti ettevõtjate surve mitmetest formaalsustest äriühingute igapäevase tegevuse fikseerimisel. Paari aasta pärast tuli algtekstist väljajäetud normid just ettevõtjate soovil taastada, sest kohatine äriühingute kuritegelik ülevõtmine oli liigse liberaalsuse tõttu muutunud probleemiks ettevõtjatele endile (Pärna 1999, 1, 14).

VIII Riigikogus õiguskomisjoni juhtimisel kehtestatud seadustest oli uudsemaid 1996. aasta **pärimisseadus**, mis määratles pärimisena isiku surma korral tema vara ülemineku teisele isikule ja andis pärimise alused. Seadus sätestas, et päritakse seaduse järgi, kui pärandaja ei ole jätnud järele kehtivat testamenti ega pärimislepingut. Seadusjärgsed pärijad on pärandaja abikaasa ja samas seaduses nimetatud sugulased. Sugulased pärivad kolmes järjekorras. Esimese järjekorra seadusjärgsed pärijad on pärandaja alanejad sugulased. Teise järjekorra seadusjärgsed pärijad on pärandaja vanemad

ja nende alanejad sugulased. Kolmanda järjekorra seadusjärgsed pärijad on pärandaja vanavanemad ja nende alanejad sugulased. Koos pärandaja sugulastega pärib seaduses sätestatud korras ka pärandaja üle elanud abikaasa. Kui ei ole teisi pärijaid, on seadusjärgne pärija pärandi avanemise koha kohalik omavalitsusüksus. Kui pärand on avanenud välismaal, on seadusjärgne pärija riik.

Sama seadus sätestas ka testamendi mõiste – see on ühepoolne tehing, millega pärandaja (testaator) teeb oma surma puhuks pärandi kohta korraldusi. Testamendi teeb testaator isiklikult. Testament võib olla notariaalne või kodune. Kehtestati ka abikaasade vastastikuse testamendi võimalus, mille puhul abikaasad ühiselt nimetavad teineteise vastastikku oma pärijaks. Uudsenähtiselt ette pärandaja võimalus sõlmida (testamendi tegemise asemel) pärimisleping teise isiku või isikutega. Pärimislepingus võib ette näha teise lepingupoole kohustused, mis on aluseks pärandi saamisele. Sama seadus kehtestas ka sundosa pärimise mõiste: kui pärandaja on testamendi või pärimislepinguga jätnud pärandist ilma seaduse järgi pärima õigustatud töövõimetu üleneja või alaneja sugulase või töövõimetu abikaasa või on seadusjärgse pärimisega võrreldes nende pärandiosa vähendanud, on nendel sugulastel ja abikaasal õigus pärida sundosa.

VIII Riigikogus õiguskomisjoni juhtimisel kehtestatud seadustest olid olulised ka järgmised seadused.

1996. aastal võeti vastu:

- kommertsandiseadus, mis andis äriregistrisse kantud ettevõtjale õiguse seada nõude tagatisena oma vallasvarale kommertsandiregistrisse kantud, selles seaduses sätestatud ulatusega pandi (kommertsant), ilma et ta annaks üle panditava vara valdust;
- riigi poolt eraõiguslike juriidiliste isikute asutamise ja nendes osalemise seadus, mis sätestas Eesti Vabariigi poolt eraõiguslike juriidiliste isikute (aktsiaselts, osaühing, mittetulundusühing, sihtasutus) asutamise ja nendes aktsionäri, osaniku või liikmena

osalemise alused ja korra;

- isikuandmete kaitse seadus, mis sätestas isiku põhiõiguste ja vabaduste kaitse meetmed isikuandmete töötlemisel kooskõlas isiku õigusega saada vabalt üldiseks kasutamiseks levitatavat teavet;
- Riigikogu ja Vabariigi Presidendi poolt nimetatavate riigiametnike ametipalkade seadus, mis sätestas, et Riigikogu ja Vabariigi Presidendi poolt nimetatavate riigiametnike ametipalk on riigiteenistujate palgaastmestiku kõrgeima astme palgamäära ja selle seadusega määratud vastava koefitsiendi korrutis (IX Riigikogu muutis osalt seda seadust ja sätestas, et peaministri, ministrite, riigikontrolöri, õiguskantsleri, Riigikohtu esimehe ja liikmete ning ringkonna-, maa-, linna- ja halduskohtu kohtunike ametipalk on Eesti keskmise palga ja selle seadusega kehtestatud vastava koefitsiendi korrutis);

1997. aastal:

- riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus, mis kehtestas niisuguse kahju selles seaduses sätestatud korras hüvitamise, ning
- karistusregistri seadus, mis kehtestas, et karistusregister on riigi põhiregister, kuhu kantakse andmed karistatud isikute ja nende karistuste kohta;

1998. aastal:

- kriminaalhooldusseadus, mis sätestas, et kriminaalhoolduse käigus valvatakse süüdimõistetute, kelle kohus on kriminaalhooldaja järelevalve alla määratud, käitumise ja temale kohtu poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse hooldusaluse sotsiaalset kohanemist;
- alaealise mõjutusvahendite seadus, mis sätestas süüteo toime pannud alaealisele (7- kuni 18-aastasele isikule) tavaliselt kohaldatavad mõjutusvahendid (näiteks hoiatus, koolikorralduslikud mõjutusvahendid, lepitamine, kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus, üldkasulik töö, käendus,

eriõppekasvatusasutusse, nüüd kasvatuses eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine), samuti alaealiste komisjoni pädevuse;

1999. aastal:

- kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise seadus, mis sätestas, et vägivallakuriteo tagajärjel kahju kannatanud Eesti kodanikul ning elamisloa alusel Eestis elaval välismaalasel (edaspidi ohver) on õigus saada hüvitist. Kui ohver saab vägivallakuriteo tagajärjel surma, on õigus saada hüvitist tema ülalpeetaval. Selles seaduses mõisteti vägivallakuriteona otseselt isiku elu või tervise vastu toimepandud kriminaalkorras karistatavat tegu, mille tagajärg on kannatanu surm, üliraske kehavigastus või vähemalt kuus kuud kestev terviserike. Seadus loetles ka juhud, mille korral hüvitist ei maksta (näiteks kui ohver ise osales kuriteo toimepanemises).

IX Riigikogus õiguskomisjoni juhtimisel kehtestatud seadustest olid tähtsaimad karistusseadustik (vastu võetud 2001. a), võlaõigusseadus (2001. a), rahvusvahelise sanktsiooni seadus (2002. a) ja üürivaidluse lahendamise seadus (2003. a).

Karistusseadustiku vastuvõtmisega ajakohastati kogu Eesti karistusõigus ning loodi ühtne õiguslik alus süütegude eest karistamiseks. Süüteod on kuriteod ja väärteod. Kuritegu on vahetult karistusseadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine. (Varasem Eesti kriminaalseadus ei võimaldanud juriidilisi isikuid üldse kuritegude toimepanijaks lugeda!) Juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel süüteo eest, mille on toime pannud tema organ või juhtivtöötaja juriidilise isiku huvides. Juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista ka selle süüteo vahetult toime pannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist. Juriidilise isikuna vastutuselevõtmist ei kohaldata aga riigile, kohalikule omavalitsusele ega avalik-õiguslikule juriidilisele isikule.

Väärtegu on kas karistusseadustikus või muus

seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest. (Väärtegu nimetati varasemas Eesti õiguses haldusõiguserikkumiseks.) Karistusseadustiku eriosas sätestati kõigi kuritegude ja osa väärtegude süüteo koosseisud ning võimalik vastutus nende tegude toimepanemise eest.

Võlaõigusseadust, mida Riigikogu sama koosseis oli algselt nimetanud lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduseks, kohaldatakse kõigile seadustes nimetatud lepingutele ja muudele mitmepoolsetele tehingutele, samuti lepingutele, mida ei ole küll seaduses nimetatud, kuid mis ei ole seaduse sisu ja mõttega vastuolus, nagu ka võlasuhetele, mis ei ole tekkinud lepingust. Võlasuhe on selle seaduse järgi õigussuhe, millest tuleneb ühe isiku (kohustatud isiku ehk võlgniku) kohustus teha teise isiku (õigustatud isiku ehk võlausaldaja) kasuks teatud tegu või jätta see tegemata (täita kohustus) ning võlausaldaja õigus nõuda võlgnikult kohustuse täitmist.

Võlasuhe võib tekkida lepingust, kahju õigusvastasest tekitamisest, alusetust rikastumisest, käsundita asjaajamisest, tasu avalikust lubamisest või muust seadusest tulenevast alusest. Sama seadusega sätestatakse põhinõuded eri liiki lepingute sõlmimisele. Seadusega reguleeritakse nii võõrandamislepinguid (näiteks müük, kinge), kasutuslepinguid (näiteks üüri-, rendi-, liisingu- või laenulepingud), teenuste osutamise lepinguid (näiteks töövõtt, käsund, maksekäsund ja arveldus, tervishoiuteenuse osutamise lepingud, veolepingud) kui ka mitut muud liiki lepinguid. Seadusega sätestatakse ka põhinõuded väärtpaberitele ning lepinguväliste kohustuste täitmisele. Selle seaduse loomisel olid eeskujuks analoogilised Saksamaa, Hollandi jt Mandri-Euroopa riikide aktid.

Rahvusvahelise sanktsiooni seadus, mis reguleeris rahvusvahelise sanktsiooni riigisisest rakendamist, kui rahvusvahelise sanktsiooni kasutamise on otsustanud ÜRO Julgeolekunõukogu, Euroopa Liidu Nõukogu, muu rahvusvaheline organisatsioon või Vabariigi Valitsus omal algatusel. Rahvusvaheline sanktsioon on abinõu, mille eesmärk on

sundida blokeeritavat ühendust (näiteks riiki, organisatsiooni või muud üksust) täitma rahvusvahelisest õigusest tulenevaid kohustusi ning mis ei ole seotud relvajõudude kasutamise ja rahvusvahelise sanktsiooni rakendamiseks on valitsusel näiteks õigus keelata blokeeritava ühenduse füüsiliste isikute Eestis viibimine või Eestisse saabumine, keelata igasugune kaubavahetus ja muu äritegevus blokeeritava ühenduse, tema juriidiliste ja füüsiliste isikutega jms.

Üürivaidluse lahendamise seadus sätestas, et eluruumi üürilepingust tuleneva vaidluse lahendamiseks võib üürnik või üürileandja pöörduda üürikomisjoni või kohtusse. Üürikomisjon lahendab vaidluse, kui samas asjas ei ole varem kohtusse pöördutud. Üürikomisjon on kohaliku omavalitsuse üksuse juures asuv üürivaidlusi lahendav sõltumatu organ, mis koosneb esimehest ja liikmetest ning mis vaatab üürivaidluse läbi kolmeliikmelises koosseisus. Seadus kehtestas ka nõuded selle komisjoni liikmetele ja komisjoni menetluse ning otsuse tegemise korra.

Eesmärgiks selgus ja toimivus

Kokkuvõtteks ei kopeeritud taasiseseisvunud Eesti õigussüsteemi loomisel enne 1940. aastat olnud aktide süsteemi, vaid loodi nüüdisaegse Euroopa riigi seadustik, mis arvestab nii Eesti riikluse õigusliku järjepidevuse põhimõtet kui ka praegusajal Mandri-Euroopas levinud õigumudelit. Viimase arvestamine põhjustas õigusteoreetilise vaidluse: kui palju võtta üle arenenud Euroopa riikide õigust, kui palju luua täiesti omanäolisi ja unikaalseid norme?

Kasutatud kirjandus

Maruste, R., Truuväli, E.-J. (1995). Teooria ja praktika probleeme seondult põhiseaduslikkuse järelevalvega. – *Juridica*, nr 7.

Pärna, P. (1999). Õigusloome argipäev. – *Juridica*, nr 1.

Riigikogu VII, VIII ja IX koosseis. Statistika ja kommentaare (2004). Tallinn.

Toomla, J. (koost) (1999). Valitud ja valitsenud. Eesti parlamentaarsete ja muude esinduskogude ning valitsuste isikkoosseis aastail 1917–1999. Tallinn.

Varul, P. (1999). Eesti õigussüsteemi taastamine. – *Juridica*, nr 1.

Riigiõiguses ja muus avalikus õiguses lähtuti eelkõige Eesti põhiseaduse sätetest, s.t loodi riigi suveräänsust tagav unikaalne normistik, aga tsiviil- jm eraõiguse puhul mindi suure osas arenenud õiguskorraga riikide õiguse ülevõtmise teed. Sealjuures polnud siiski tegemist näiteks Saksa õigusaktide mehaanilise tõlkimise ja nn pimesi kehtestamisega, vaid paljude Euroopa arenenud õiguskorraga riikide õiguse võrdlemise ja analüüsiga ning alles seejärel oma lahenduse määramisega.

Eesti õigussüsteemi taastamise teemal avaldas 1999. aastal *Juridica* nr 1 sisuka artikli professor Paul Varul, toonane justiitsminister, üks Eesti eraõiguse vaimsetest isadest. Käesoleva artikli kirjutanu nõustub professor Varuliga, et ülikiret tempot nõudnud Eesti nüüdisaegse õigussüsteemi loomisel polnud tähtis mitte niivõrd selle originaalsus, kuivõrd selgus ja toimivus. Põhiliselt see ka saavutati, suutes vältida Eesti õigusaktide suuri omavahelisi vastuolusid. Meie taasloodud õiguse suhteline lähedus Mandri-Euroopa riikide õigusele oli samuti üks eeldusi, mis tagas Eesti eduka pääsemise Euroopa Liidu laienemise esimesse ringi ning juba 2004. aastast meie liikmesuse selles liidus. Kõik need murrangud saavutati väga lühikese aja, kümne-kaheteistkümne aasta jooksul. Aluse sellele pani Riigikogu, kes seaduste vastuvõtjana tegi lõpliku poliitilise valiku Eesti arengutee osas, lähtudes eelkõige Vabariigi Valitsuse (aga ka Riigikogu liikmete, komisjonide ja fraktsioonide) algatatud sellekohastest eelnõudest.

(Jätkub RiTo-s nr 12)

Kolm poliitreisi aastast 1993¹

*Mati Hint
VII Riigikogu liige,
Tallinna Ülikooli
emeritprofessor*

Albaania, september 1993

6.–10. september 1993: Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee mitteliikmesriikide komitee väljasõiduistung: Tirana, Durrës ja Krujë.

Esmaspäev, 6. september

Lennukiga Tallinn–Helsinki–Budapest–Tirana. Väiksed lennukiveinid. Budapesti lennujaamas kohtan Soome esindajat proua Iris Hacklini (kellest sai hea reisikaaslane kogu Tirana ajaks) ja Prantsusmaa esindajat, alati Eestisse väga sõbralikult suhtunud Mme Josette Durrieu'd. Tiranaga pole muul maailmal just palju ühendusi, nädalas lendab sinna paar lennukit. – Lennukiaknast vaade troostitutele mägedele.

Tirana. Lennuväljal on ainult paar lennukit. Meil on vastas autologud. Tee linna – uskumatu militaarsus, katkematud kumerate betoonpunktide read. "Tirana!" ütleb autojuht lõpuks uhkelt käega viibates, kui lohutu küla ja barakiuberike moodi hoonetega tänavad algavad. Hotell peatänaval. Hotell on võimatult kallis ja räpane. Peatänaval on ridamisi kerjuseid ja kõigi asjade müüjaid ning Enver Hoxha mausoleum – poleeritud kividest ja marmorist kõige absurdsem luksuslik püramiid. Õnneks on aeg siiski ka siin muutunud – praegu lasevad lapsed neid kaldpindu

mööda tagumiku peal liugu, kõrgelt alla, all on väike hüppekas.

David Atkinsoni komiteel on õudkallis õhtusöök vist linna ainsas korralikupoelses restoranis.

Teisipäev, 7. september

Kuum. Päike. Atkinsoni komitee istung kongresside palees. Mul tekkis siin tõsine probleem Atkinsoni resolutsiooniprojektile allkirja andmisel (sama probleem Leedu esindajal), sest tema Vene vägede väljaviimist käsitleva resolutsiooni sõnastusest oli võimalik välja lugeda, nagu oleks Vene vägede viibimine võõrterritooriumidel ka tegelikult vajalik venelastest vähemuste kaitseks. See oli peaaegu konflikt, sest Atkinsoni resolutsiooniprojekt vajab võimalikult suurt toetust, samas ei tohi me eksida oma riigi poliitiliste seisukohtade vastu. Atkinsonil aga puudus tahtmine oma sõnastust muuta. Leppisin Atkinsoni avaliku kinnitusega, et lõplikus versioonis sõnastust silutakse minu ja Leedu esindaja Algirdas Saudargase soovitatud suunas. Kirjutasin pärast teravat vaidlust resolutsiooniprojektile alla.

Linnas: ülikool, muuseumid, ausambad. Kõik on räämas, peatänavast mõne sammu kaugusel põlevad ja suitsevad haisvad prügihunnikud – see on sinne prügist vabanemise moodus. Ülikoolitreppidel koguneb õhtuti noorus. Räägin nendega, nad on sümpaatsed, aga nende mured on ületamatud – õpikute puudus, tööpuudus, keelte mitteoskamine, seadusetus...

Õhtupoolikul on president Sali Berisha vastuvõtt. Sali Berisha oli varem diktaator Enver Hoxha (1944–1985) ihuarst, erialalt on ta südamekirurg. Kõnelen presidendiga

¹ Alguis RiTo-s nr 10.

ja mees jätab avala mulje (sama mulje oli ta suutnud jätta Jaan Kaplinskile).

Õhtul on parlamendi esimehe suurejooneline vastuvõtt luksuslikus vastuvõtukompleksis linna taga. Siin on kõike – palmid ja purskkaevud esindussaalides ning kogu kompleksi eraldav kõrge tara ja hekk.

Õhtul kõnnime proua Hackliniga linnas. Hirmutunnet pole. Terve Tirana näib voogavat selle puruvaese maa pealinna ainsal peatänaval, uskumatult väärilt lapsevankrite, perekondade ja sõpradega edasi-tagasi promeneerides, nagu teatris. Ka õhtul müüakse tänaval kõike ja kerge on näha müüjate sotsiaalselt astmiku: kes müüb otse tänavale laotatud asju, kellel on oma lett, kiosk on juba kõrgem aste.

Kolmapäev, 8. september

Hommik oli pilves ja jahedam, aga päeval jälle lämmatav kuumus.

Atkinsoni komitee istungil oli ärev vähemuste küsimuse vaidlus. Albaanias on terav kreeklaste küsimus ja ka Kreeka on Albaania suhtes meelestatud üsna nõudlikult. Selles vaidluses saavutasin resolutsiooni sõnastuse muutmise, mis Eestile oluline.

Arheoloogiamuuseum – kahjuks vaesepoolne. Lõuna. Hotellituba on tõepoolest vastik: kõik tilgub, on pime (luugid kindlalt suletud), seinaga väntab mingi pump; ja pealegi on see rahaliselt katastroof. Proua Hacklin lahkus; laenasin temalt igaks juhaks raha, sest sellistes kohtades võidakse esitada täiesti ettenähtamatuid arveid.

Õhtul väljasõit Durrësesse. Aga aega on palju kaotatud ning suurejoonelist Rooma amfiteatrit näeme juba hämaras. Muidugi on kõik eksponeerimata ja hurtsikuid täis ehitatud. Pimeduses istume Aadria mere äärses tühjas ja kiiresti-kiiresti suletavas restoranis, sööme oma komiteega ebamugavalt ja naeruväärselt kallilt. Atkinson otsustab, et endised idaeurooplased maksavad vähem kui lääneeurooplased.

Jalutan mere kohale kaidele, on väga kummaline tunne – kottipimedus, lõunamaise mere soe hingus. Ilm on läinud jahedamaks, aga pilvituse all on siiski lämmatav õhupuudus.

Neljapäev, 9. september

Väljasõit Krujësse, kus on rahvuskangelase Skanderbegi (1403–1468) pseudomuuseum. Suurejooneline, nagu sellistes ühiskondades on kõik pseudo suurejooneline. Oleme seal siesta ajal. Maastik on ilus ja isegi tee sõidetak.

Tagasi Tiranasse. Hotellis peame maksuvaidlusi ja Atkinsonil on teatud edu täiesti mõttetute nõudmiste tagasilükkamisel.

Kunstimuuseum – 15 minutit ja siis pole seal enam midagi teha, kuid piinlik on ka ära minna. Seejärel suurejooneline ja täiesti euroopalik ajaloomuuseum – kaks tundi. Kummaline kontrast, et üks muuseum on välja ehitatud asjatundlikult.

Hotellis saan odavama ja parema toa ning veedan õhtul kaua aega bulvaril, jälgin elu ja vaeste albaanlaste väärilt promeneerimist.

Reede, 10. september

Auto kell 7.45 lennujaama. Juba varahommikul valitseb kange kuumus. Lend Tirana–Budapest–Helsinki–Tallinn. All maakaart: Albaania, Budapest, Riia. Pikk ootamine Vantaa lennujaamas, sest lennuk ei tõuse õhku enne, kui Eestis visiidil oleva paavsti lennuk on Tallinnast lahkunud (sel ajal, kui mina ootasin Vantaa lennujaamas, pidas paavst Tallinnas Raekoja platsil missat). Siis lõpuks Eesti rannik, Maardu, Tallinn, kõik äratuntav.

1997. aasta alguskuudeks oli president Sali Berisha valitsus jõudnud täielikku pankrotti. Investeeringuspüramiidid, kuhu inimesed olid oma raha paigutanud, varisesid kokku ja kogu maad, eeskätt lõunaosa, haaras mäss, mille tulemused olid kohutavad: 200 tapetud, tuhanded Itaaliasse põgenenud ja palju põgenemisel hukkunud, 200 000 relvastatud

inimest, armee ületulek mässajate poolele. Berisha aga oli valmistunud oma rahva vastu kasutama kalašnikove ja tanke. Kosovos oli rahutu (demonstratsioonidel haavatasaanuid) juba 1990. aasta suvel².

Aruanne osavõtu kohta Euroopa Nõukogu mitteliikmesriikide komitee töökoosolekust Tiranas 6.– 9. sept 1993

Riigikogu liige Mati Hint

Kuna Albaania olukorda üldiselt ei teata, siis iseloomustan lühidalt seda maad, nii nagu see paistab pealiskaudse ajahädas tutvuse järel. Olukord Albaanias on väga vilets. Tööpuudus, väga madal palk (umbes 3,5–4 korda madalam kui Eestis enam-vähem samade hindade juures), äärmiselt algeeline infrastruktuur, väliskontaktide vähesus (kõige rohkem üks lennuk päevas mujale Euroopasse ja rong sadamalinnas Durrësesse), mustus, euroopalike tavade puudumine, toiduainete nappus, purustatud niisutussüsteemid jne. Spetsiifiline häda on rahvusliku intelligentsi vähesus. Silma paistab valmisolek relva kasutada – kõikjal on automaatidega relvastatud sõdurid või politsei.

Kommunistliku hirmuvalitsuse jube pärand on ka tihedalt kogu maad kattev betoonpunkrite süsteem (700 000 – 900 000 punkrit 3,2 miljoni elanikuga maal). Kuigi maa on privatiseeritud nullvariandist lähtudes (jättes endised omanikud eelisteta või makstes neile erandjuhtudel ainult sümboolset kompensatsiooni), räägitakse riigis vasakrevanšismi ohust. Opositsiooni juhid on mitmesuguste süüdistustega vangistuses, opositsioonilistele ajalehtedele avaldatakse mitut laadi survet. Sellest hoolimata tunneb rahvas ennast vabana, sest demokraatia kaitsmiseks või selle sildi all toime pandavad repressioonid pole võrreldavad kommunistliku režiimi totaalsete terroriga omaenda rahva vastu.

Mitteliikmesriikide komitee istungi päevakorras olid tähtsal kohal Albaania ja Rumeenia küsimused. Albaania osas said komisjoni liikmed üsna palju võimalusi kõnelda rahvusvähemuste ja erinevate usutunnistuste esindajatega. Ka opositsiooniline ajakirjandus ei tundnud erilist hirmu oma murede esitamisel. Rahvusvähemuste küsimuste arutamisel tekkis konflikt ka komisjoni sees, kuna proua Willoch (meie Norra sõber) mainis kreeklaste raskuste ja kaebuste kommentaariks, et Kreeka võiks tagada albaania vähemusele Kreekas sama palju õigusi, kui Albaania on juba sisse viinud kreeklastele pärast kommunistliku režiimi kukutamist. Kreeka esindaja (härra Pahtas) reageeris väga teravalt, väites, et Kreekas pole mingeid vähemusi ja on väga ohtlik, kui proua Willoch hakkab neid seal looma. Mis näitab vähemuste küsimuses üldist objektiivsuse puudumist.

Albaania liikmekssaamist tõsiselt ei arutatud, kuid David Atkinson lubas albaanlastele, et nad saavad täisliikmeks järgmisel aastal. Rumeenia täisliikmeks soovitamise otsustas komisjon Tiranas positiivselt, kuigi asi tuleb veel kord arutusele Strasbourg'is, sest Rumeenia polnud Tiranas esindatud.

Läti osas määrati uueks raportööriks härra Gottardo Itaaliast. Proua Willoch lahkus komiteest ja Euroopa Nõukogu Parlamentaarsest Assambleest tööle New Yorki.

Eestit puudutas komitee päevakorras ja debattides vähemalt kaks küsimust, kusjuures üks neist oli äärmiselt pingeline psühholoogiliselt ja ma kannan siin ette oma käitumise ja otsuse motiivid.

Härra Atkinson esitab Strasbourg'is eelnõu, mille sisuks on Vene vägede väljaviimine kõigilt võõrterritooriumidelt. Selle isendast ülimalt vajaliku eelnõu esimese punkti teine lause oli minu arvates sõnastatud väga õnnetult. Minu meelest oli sellest lausest võimalik välja lugeda, et Vene vägedel on võõrterritooriumidel viibimiseks mitmesuguseid põhjusi, sealhulgas

² Vt ka Mati Hint. Albaania kurbus. – Päevaleht, 16. november 1993 (alapealkirjad "Punkrite maa", "Kohaliku vaarao mälestusmärgid", "Tirana", "Hea meel, et hing sees", "Ja kuidas läheb siis Albaania riigil?" – muljed Euroopa Nõukogu komitee väljasõiduistungilt septembris 1993; Soome rahvasaadiku Iris Hacklini foto punkritest).

ka soovimatus lahkuda. Härra Atkinson ei soovinud oma ettepaneku sõnastuse üle mingit debatti (ka ajahäda loomulikult). Minu ja Leedu esindaja (Algirdas Saudargase) resoluuitse protesti järel saime siiski sõna, nõudes selle lause väljajätmist. Meid toetas proua Willoch. Härra Atkinsoni arvates polnud sel lausel häda midagi, sest tähtsaim olevat saavutada selle punkti päevakorda võtmine Parlamentaarses Assamblees, siis saab pidada kõnesid ja teha parandusettepanekuid, palju keegi soovib. Pealegi polevat ta silmas pidanud mitte niivõrd Baltimaid kui muid territooriume. See kõik on õige ja niisiis olin ma valiku ees, kas kirjutada sellele ettepanekule alla või mitte. Ütlesin, et kirjutatan alla ainult reservatsiooniga, et ma ei nõustu esimese punkti teise lausega. Kompromissiks kujunes minu allkiri ilma reservatsioonita, aga härra Atkinson kirjutas oma käega allkirjadega originaaleelnõule täienduse, lisades sobivasse kohta sõna *suggested* – s.t väidetavad põhjused (Vene vägede viibimiseks võõrterritooriumidel). Leedu esindajat Vene vägede küsimus enam nii teravalt ei puudutanud, tema jäi nõude juurde kogu see lause välja jätta, aga ta ei saavutanud seda ja ma ei tea, kas ta kirjutas viimasel hetkel eelnõule alla või mitte.

Muidugi on probleemi arutamine Euroopa Nõukogu Parlamentaarses Assamblees suur võit (kui see teoks saab), sest arutada saab ka kõike sõjaväega seostuvat – loodusrüüstat, kompensatsioonide küsimust, füüsilise ja vaimse terrori tagajärgi sõjaväes teeninud noormees-tele, Tšernobõli jne. Komisjoni mitteametlikul õhtusel koosistumisel saavutasime härra Atkinsoniga täieliku üksteisemõistmise selles osas, et Vene vägede probleem Baltimaades hõlmab ka eruohvitseri.

Ametlikus debatis toetas härra Atkinson tugevas sõnavõtus Baltimaid Vene vägede küsimuses (välja arvatud tahtmatus loobuda kõnealusel lausest eelnõus).

Eestit puudutavas debatis oli mul võimalus efektiivselt öendada üks Vene propagandavale – nimelt et Eestis antakse venelastele rahvus- tunnuse alusel kollane autonumbri märk, nii nagu natsi-Saksas said juudid kollase juudi-

märgi. Tõe esitamine (kollased on välisfirmade autode numbrimärgid) selles küsimuses veenis komisjoni kohe, ainult tuleb silmas pidada, et samalaadsete valedega opereerib vaenulik propaganda ka rahvusvahelistel inimõiguste foorumitel.

Elutingimused Tiranas olid üsna algelised, kuid sellest hoolimata oli hotell väga kallis. Sellega seoses on mul pidevalt jõus olev ettepanek meiepoolsele asjaajamisele: otsustada komisjonide istungitele sõitmine või mitesõitmine võimalikult kohe ning informeerida sellest siis komisjonide sekretäre koos palvega tingimata reserveerida meie esindajatele tagasihoidlik (võimaluste piires) ühe voodiga tuba. Muidu võib sattuda nii, nagu jälle sattus – kõige vaesemate Ida-Euroopa riikide esindajad elasid kõige kallimates (kuid sama algelistes ja ebamugavamateski) tubades, rikkad lääne-eurooplased aga ühe voodiga odavamates tubades, sest need asjad registreeritakse esitamise järjekorras ja sõnastuse tungivust arvestades. Lähtun sellest, et sellised koosolekud on niigi pingelised, lisapinge poole kuupalga ulatuses pole tingimata vajalik (kuigi võib vahel olla möödapääsmatu).

Lisad: David Atkinsoni eelnõu koopia koos minu muutmissettepanekutega ja loodetava lõppresultaadiga.

Tallinnas 14. sept 1993

Riigikogu juhatusesele

Riigikogu liige
Mati Hint

Avaldus

Olen Riigikogu juhatusesele, väliskomisjonile ja välissuhete osakonnale esitanud sisulise aruande oma komanderingu kohta Albaaniasse 6.–10. sept 1993. Kuna selles Euroopa riigis ei ole võimalik saada kõigile nõuetele vastavaid hotelliarveid ja muid vältimatuid

kulutusi tõendavaid arveid, siis palun kinnitada minu lähetuskuludena 304.35 USD majutuskuludena ja 10 USD lennukuludeks.

Lisa: koopiad kõigist alusdokumentidest ja aruandest Riigikogu raamatupidamisele.

Tallinnas 15. sept 1993

Riigikogu raamatupidamisele

Riigikogu liikme Mati Hindi rahaline aruanne lähetusest Albaaniasse 6.–10. sept 1993

Sain lähetuseks päevaraha 1200 Eesti krooni ja majutusraha 4000 Eesti krooni. See raha vahetati Eesti Hoiupangas USA dollariteks kursiga 1 USD = 13.50 EEK. Sain lähetuseks 370 USD ja 205 EEK.

Tegelikud kulud Tiranas olid 304.35 USD 4 öö majutuskuludeks ja 10 USD lennukuludeks. Tasusin arved Tirana hotellis Dajti 304 dollari ja 32 leki kujul (kurs 1 USD = 92 lekki).

Lubatud ööbimiskulud oleksid olnud 4 x 74.07 USD = 296.30 USD.

Lisan: Riigikogult saadud lennupiletid marsruudil Tallinn–Helsingi–Budapest–Tirana ja tagasi sama moodi (3 piletit); EN PA mitteliikmesriikide komitee teade lennukulude kohta; hotelliarve ja rahakurssi näitav vahetuskviitung (ükski neist ei vasta Euroopa standarditele).

15. sept 1993

Kreeka, november 1993

Kreeka: ligi 98% kreekakatoliku usku. Kreeklasi 95,5%.

Ateena: 3,3 milj elanikku, Thessaloniki – 410 000.

Thessaloniki on saanud nime Aleksander Suure õe Thessalonike järgi. Linn asutati

aastal 316 eKr. Thessaloniki on ka Pauluse linn – aastal 50 kuulutas ta siin ristiusku. Bütsantsi maailmariigis oli Thessaloniki teine pealinn.

10.–15. november 1993 Ateenas, Egeuse merel (mootorlaeval "Jason") ja Thessalonikis "European Conference on Peace, Democracy and Cooperation in the Balkans". Korraldaja: KEADEA.

Reedel, 12. novembril laeval "Jason" M. H. [Mati Hindi] kõne: "Põhja-Euroopa kui ususalivuse näide". – Konverentsil oli esindatud 20 riiki ja umbes 160 kutsutud kõnelejat, sealhulgas Konrad Lubbert (Saksamaa, Ülemaailmne Rahunõukogu), Vello Saatpalu, Heikki Ollila, Ilpo Manninen, Tuula Sykkö (Soome), Smaranda Enache (Rumeenia), Vladimir Paškin (Venemaa Rahuföderatsioon).

Kreeka organiseerimiskomitees: KEADEA president Christos Marcopoulos, Costas Sotiriadis-Vlahos, Maria Fotiou jt.

KEADEA on liikumine rahu, inimõiguste ja rahvusliku sõltumatuse eest, asutati juunis 1981 kui Liikumine Rahvusliku Iseseisvuse, Maailmarahu ja Desarmeerimise Eest. Hiljem lisandusid inimõigused. 1980-ndatel korraldas KEADEA kui üle kogu Kreeka laienenud organisatsioon nn rahukaitsekonverentse, mis nähtavasti sümpatiseerisid rohkem Ida- kui Läänebloki poliitikale.

KEADEA proklameeritud eesmärgid olid kõigiti õilsad (rahu ja vendlus Balkani rahvaste vahel, mitte üksnes valitsuste, vaid ka NGO-de [*non-governmental organization*] 'valitsusväline organisatsioon') osavõtt rahu-loomeprotsessist, rassistlike ja neonatslike tendentside elimineerimine jms väga positiivne). Aga samas tekkis küsimus: kui korraldajariigid olid Balkani riigid ja Balkani riikide NGO-de organisatsioon, siis miks oli Jugoslaavia järeltulijariikidest ainsana organiseerijate hulgas nn Uus Jugoslaavia, s.t Serbia, aga mitte Kroaatia, Sloveenia, Bosnia, rääkimata Makedooniast.

Konverentsi teemade loend oli samuti kõigiti esinduslik ja rahumeelne, samas torkas siiski silma, et ekspansionistlike ja vabastus-

liikumiste elimineerimise teemat saab kasutada sõnasõjaks just väikeste ja ohustatute vastu (nagu suurel määral juhtuski). Kogu konverentsi ja ekskursioonide kava oli suunatud sellele, et tõestada (mis selge niigi): Philippos II ja Aleksander Suur kuuluvad Kreeka ajalukku.

Osavõtjad maad: Albaania, Bulgaaria, Kroatia, Eesti (Vello Saatpalu, Mati Hint), Prantsusmaa (üks inimene), Soome (rahvasaadik Heikki Ollila, välisministeeriumist Ippo Manninen, Soome Rahukomiteest Tuula Sykkö), Saksamaa (teiste hulgas Konrad Lubbert, Ülemaailmne Rahunõukogu), Suurbritannia, Ungari (saatkonna nõunik Ferenc Kontra), Leedu, Portugal, Rumeenia (teiste hulgas Smaranda Enache), Venemaa (ka Rahuföderatsiooni esimees Vladimir Paškin), Slovakkia, Hispaania, Šveits, Türgi (kaks inimest), Ukraina, Uus Jugoslaavia, Moldovaavia, Kreeka (KEADEA juht Christos Markopoulos, Maria Fotiou, Costas Sotiriadis-Vlahos jt).

Kokku umbes 160 osavõtjat, suurte delegatsioonidega olid kohal Venemaa ja Balkani riigid (v.a Kroatia ja Türgi; puudusid Makedoonia, Bosnia, Sloveenia).

Osavõtumaks oli 1200 Prantsuse franki (selle maksis hiljem tagasi Riigikogu). Hinna sees oli ka laevakajut (parlamendisaadikute staatusel puhul üksikkajut, muidu kajut kahele). Ringkirjas paluti diskuteerijatel oma vaateid avaldada elegantse käitumise ja vastastikuse lugupidamise piiridesse jäädes!

Konverentsi üks teemasid oli Makedoonia. Varjatult või varjamatult tegi Kreeka pool kogu aeg Makedoonia-vastast propagandat. Makedoonia on endise Jugoslaavia kõige väiksem ja kõige vaielduma identiteediga osariik, kelle vastu Kreeka oli kuulutanud majandusboikoti. Kreeka korraldas Makedoonia piiril sõjaväemanöövleid ja avaldas Makedooniale igal viisil survet. Kreeka ilmne soov oli blameerida Makedooniat sel ettekäändel, et Makedoonia on endale võtnud Kreekale kuuluva Makedoonia nime ja kasutab oma lipul kuuteistharulist tähte (Philippos II sümbol, leitud kuningliku hauakambri larnaks-tüüpi kirstult Verginas Veria linna lähedal).

Kõik see propaganda- ja majandussõda toimus äsja (oktoobris 1993) taas peaministriks saanud sotsialisti, 74-aastase Andreas Papandreou partei (Ülekreekaline Sotsialistlik Liikumine, PASOK) heakskiidul ja populistlike loosungite saatel. Aasta tagasi olin Ateenas sattunud nägema meelevaldust (ja sellest johtunud liiklusummikuid), kui väidetavalt kaks miljonit inimest skandeeris: "Makedoonia kuulub igavesti Kreekale." Makedoonia nimi on kreeklastele nii hell küsimus, et pole mingi kunst tuua selle nime varjus tänavale miljon meelevaldajat. Ka järgmisel aastal, 1994 märtsi lõpus oli Thessalonikis miljonimeelevaldus protestiks Euroopa Liidu nõudele lõpetada Makedoonia-vastane majandusboikott.

Ilmselt on ka Makedoonias ekstremistid (või provokaatorid?) teinud suuri rumalusi. Igatahes jagati kongressil väidetavalt Makedoonia poolt ÜRO-s levitatud maakaarti, millel Thessaloniki, kogu Chalkidiki ja suur osa ülejäänud Kreeka Makedooniast oli ühtedes piirides Makedoonia. Kunagi hiljem tõi post mulle kirja, milles oli Makedoonia Vabastusliidu kalendrike sama kujundiga – õnnelikud slaavlased samades provokatsioonilistes piirides.

Konverentsi ajaks polnud näiteks USA veel tunnustanud Makedooniat. (See sündis küll peagi, veebruaris 1994; selle peale pani Kreeka Makedoonia täielikku majandusboikotti ja keelas Makedoonial Thessaloniki sadama kasutamise, see sadam vedas 80% Makedoonia impordist ja ekspordist.) Mitu Euroopa Liidu riiki tunnustas Makedooniat detsembris 1993. Eesti polnud kiirustanud Makedoonia tunnustamisega. Välisministeeriumi infopaketi arvatigi, et ootame ära. Soome tunnustas Makedoonia iseseisvust konverentsikuul.

Muidugi ei saa vaielda selle vastu, et Philippos II poja Makedoonia Aleksandri (Aleksander Suure) koduõpetaja oli olnud Aristoteles ja Aleksander Suur oli loonud Kreeka maailmariigi. Aga see oli 2300 aastat tagasi.

Kreeka sisepoliitika iseärasus on varjamatult onupojapoliitika. Isegi maailmakuulus Melina

Mercouri olevat saanud kultuuriministriks eelkõige sõpruse tõttu peaminister Papandreouga.

Aruanne lähetuse kohta Kreekasse konverentsile "Rahu, demokraatia ja koostöö eest Balkanil" 10.–16. novembrini 1993

Võtsin koos Riigikogu väliskomisjoni esimehe Vello Saatpaluga osa Kreeka rahukaitseorganisatsiooni KEADEA ning Balkani riikide ja Venemaa rahukaitsekomiteede korraldatud konverentsist, mille tegelikud eesmärgid olid minu arvates järgmised:

1. Saavutada Euroopa üldsuse esindajate heakskiit Balkanil praegu kujunenud piiridele (rindejonteel).
2. Saavutada deklaratsioon, milles mõistetakse hukka igasugune välispidine sekumine endise Jugoslaavia kriisi.
3. Saavutada deklaratsioon, milles mõistetakse hukka Serbia-vastane embargo, hoolimata sellest, kas rahu õnnestub saavutada või mitte.

Konverentsile oli kutsutud väga esinduslik seltskond kogu Euroopast, kuid saabus vähem kõrgetasemelisi persoone, kui Kreeka jt korraldajad olid lootnud. Sellest hoolimata oli osavõtjate hulgas ministreid, parlamentide ja poliitiliste jõudude esindajaid jt.

Kogu rahukonverentsi ja koostöö seltskond nägi selles mõttes veider välja, et kutsutud polnud Makedooniat ega Kroaatia ja Bosnia esindajaid (Kroaatiast oli siiski üks Zagrebi professor). Väga suurte delegatsioonidega olid kohal nn Uus Jugoslaavia ja Venemaa, ka Albaania.

Kogu atmosfäärist annab mõningase ettekujutuse suhtumiste sisendamine. Olympic Airwaysi lennukis seletatakse maheda klassikalise muusika vahele preventiivsete sõdade tähtsust Kreeka ajaloos, alates Philippos II-st kuni meie ajani. Konverentsi pidulikul avamisel kuuleb üks kreeklane valesti minu esitlemist – kuuleb Estonia asemel Makedoonia ja parandab selle maa nime kohe Skopjeks (hiljem käis vabandamas "ränga solvamise" pärast). Paljudes kõnedes sisendati,

et Makedoonia nimi tähendab Makedoonia ekspansiooni ohtu ning otsest ähvardust Kreeka Makedooniale ja Thessalonikile (!). Korduvalt korraldasid Kreeka natsionalistlikud poliitikutud ovatsiooni, kui kõnepulti astus serblane. Oli ka juhus, kus paljud Euroopa esindajad lahkusid saalist, kui serblane kõnelema hakkas. Vaatamisväärsustegi programm (mis natuke luhtus korraldamissegaduste tõttu) oli valitud, tõestamaks Makedoonia igavest ja jäägitut kuulumist Kreekale. Seletused ajaloosündmuste kohta olid ühepoolsed ja sama suunitlusega.

Tuleb au anda Euroopa riikide esindajatele, kes ei ühinenud korraldajate taotlustega, mistõttu lõpuks vastuvõetud deklaratsioon esitatakse konverentsi korraldajamaade NGO-de nimel ja selles puuduvad konverentsi esimesel poolal jõesel esindatud seisukohad. Mis puutub poliitilisse õhkkonda Kreekas, siis selle kohta sõandas üksnes sotsiaaldemokraadist Türgi esindaja İleri Rasih-Nuri ütelda, et Kreekas ei tohi vähemuste olemasolust rääkida, kuigi kõik teavad, et Kreekas on valahhid ja albaanlased vähemustena olemas. Kreeka-poolsed vastureaktsioonid olid teravad ja üldse näib, et Kreeka sotsialistlik valitsus on igasuguse teisitimõtlejate vastu veel sallimatam kui parempoolne valitsus ning ka (maru)rahvuslus on väljendatud selgemini kui endise valitsuse ajal.

Härra Saatpalu sõnavõtt Thessalonikis väljendatud mõte (mille ta esitas enda, mitte Riigikogu nimel), et on aeg asuda Bosnias tegudega ja kas või NATO jõududega rahu looma, leidis Euroopa riikide esindajate poolt positiivset hindamist kuluarvades, kuid mitte avalikus debatis. Mina kõnelesin ususallivuse traditsioonidest Baltimaades ja Põhja- maades.

Tahan tähelepanu juhtida sellele, et nii kindla poliitilise suunitlusega konverentsist osavõtt on teatud määral riskantne, eriti kui osavõtjal on vähe kogemusi. Siiski oli Eesti esindatus vajalik, sest me toetasime seda suunda, mis ei kiida heaks nähtavasti kuskil plaanitatavat Makedoonia jagamist (mis motiveeriks Kreeka ja Serbia suure sõpruse avaldusi). Ja sellega

toetasime ka natuke-natuke kriisi surutud väikeriiki, millest hakatakse propaganda abil kujundama preventiivse sõja sihtmärki. Loodan, et selline sünge nägemus ei täitu, kuid Eesti poliitikal tuleb sellise võimalusega tõsiselt arvestada.

Kogu konverentsi ajal pühendasid Eesti väikesele delegatsioonile ülisõbralikku tähelepanu Venemaa esindajad, meie aga seltsisime rohkem soomlastega. Üks Soome esindaja tõi oma kõnes esile Baltimaade ja Põhjala koostöö positiivseid kogemusi.

Lisa: konverentsil vastuvõetud deklaratsioon.

20. novembril 1993

Mati Hint

Reis

Kolmapäev, 10. november

Sinnalend: Tallinn–Helsingi kell 8.10, Estonian Air, Helsingi–Frankfurt kell 10.00–11.45, Lufthansa, Frankfurt–Ateena kell 12.40–16.20, Kreeka Olympic Airways.

Kreeka Olympic Airwaysi hiigellennuk – Airbus 300. All Alpid, Aadria rannik ja mereäärsed linnad. Kreeka on nagu maakaart, Korintos ja Peloponnesos, kõik äratuntav, isegi Korintose kanal ja laevad kanalis. Lennukis on mahedate muusikaprogrammide vahele pikitud Makedoonia-vastast propagandat – mahedalt ja armsalt. Jutustatakse preventiivsete sõdade tähtsusest Kreekale. Lennuk laskub Põhja-Peloponnesose joonel Ateena suunas.

Eelmisest Kreeka-sõidust tuttav luksuslik hotell Caravel. Saabusime registreerimise ajaks. Vastuvõetud Olümpia saalis, Makedoonia hallis jne.

Konverentsi pidulik avatseremoonia Caraveli hotelli Olümpia saalis oli ülimalt pompöösne ja bütsantslik, nagu meie siin võiksime ette kujutada bütsantslikkust. Kõnelesid KEADEA juhtpersonid ja Kreeka kõrged vaimulikud (arhipiiskop Serafim). Avamisel kõnelesid Balkani riikide esindajad (need, keda oli kutsutud), kogu paraadi juhtis Costas

Sotiriadis-Vlahos. Seejärel vastuvõtt mingis palmiaia moodi interjööris (Makedoonia hallis), seda austas oma osavõtuga Kreeka sotsialistist peaminister Andreas Papandreou. Kohe leidsime vanu ja uusi tuttavaid – soomlased, ungarlane, meiega kirjavahetust pidanud Maria Fotiou.

Neljapäev, 11. november

Hommikused lõunamaised väikesed segadused Pireuse sadamasse sõiduga. Liiklussummitust hoolimata jõuti Pireusesse ja hakati "munsterdama" mootorlaevale "Jason". Pireuse sadamas oli tollikontroll, laeval tuli täita mingid formularid, enne mereleminekut oli päästevahendite kasutamise kiirkursus ja meid paigutati kajutitesse. Toapoiss James. Kell 13.30 olin kajutis A 25. Minu aukraadiga käib kokku üksikkajut. Väljavaadete tõttu oli kahju aega lõunasöögile kulutada. Mõningase hilinemisega olime merel ja ma püüdsin kaugusest ära tunda Sounioni neeme tippu, kus enne Egeuse merele pööramist seisab Apolloni tempel (Periklese ajast).

Elutud saared. Suurel merel läks varsti tormiseks ja merehaigus andis endast märku. Lõuna järel algas konverents, kuigi laev kõikus nii, et kõne ajal tuli puldist kinni hoida. Konverents ise kippus ka merehaigeks muutuma. Merehaigus tuligi!

Neljapäeva, 11. novembri õhtupoolik laeval "Jason"

Venemaa esindaja Nikolai Kovalski rõhutas järgmisi momente: tuleb tunnustada praeguseid reaale; Lääs on Balkani küsimustes ignorantne; Balkan saaks ise hakkama, ilma välissekkumiseta; eriti USA segab iga kord rahuplaani saavutamist; vähemuste tunnustamine Balkanil; Balkani probleemi globaliseerimine (poliitiliselt).

Kreeka sotsialist süüdistas Läänt *divide et impera* poliitikas.

Meiega sõbrustanud ungarlane Ferenc Kontra (Ungari saatkond Ateenas) rõhutas oma kõnes praeguste piiride tunnustamist, aga imestas,

et Bosniast ja Makedooniast pole kedagi konverentsile kutsutud.

Albaanias on moslemeid 60%, ortodokse 20%, katoliiklasi 10%.

Ühes vaidluses öeldakse, et Albaania religiooniks peaks olema Albaania, aga tegelikult liitus Albaania islami konverentsiga. Küsitakse riigiusu kohta Albaanias, Albaania esindaja vastus on keerutav ja põiklev.

Rahvussuhted Balkanil on terav probleem ka Makedooniale, kus 1,2 miljoni slaavlaste kõrval elab 800 000 albaanlast, kes riigi lääneosas on juba enamuses. Albaanlastest poliitikut nõuavad Makedoonia föderaliseerimist. Ja just konverentsi ajal teatas Makedoonia valitsus, et on kinni peetud relvasaadetisi Makedoonia albaanlastele (Die Welt, 16. november 1993). Albaanlaste "ülestõus" annaks Kreekale ja Serbiale suurepärase võimaluse alustada vennalikult Makedoonia jagamist. Kõik see kuulus konverentsi tausta.

Bosnia-Hertsegoviinas on võrdselt tugevalt esindatud serblased, moslemid ja kroaadid. Rahvuse määrab siin usutunnistus.

Laeval rääkisime Saatpaluga omavahel pike-malt Tartu rahust ning Eesti-Vene piirist. Olime paljus üksmeel: kui veel saab, tuleks loobuda Tartu rahu müstifitseeritud seostamisest Tartu rahu piiriga, et setu küladest tagasi saada mis vähegi võimalik, unustamata maksimumprogrammi ka Petserit. Aga selline pakkumine Venemaale tuleks teha kohe, õieti on sellega lootusetult hiljaks jäädud.

Meri oli tormine. Öösel vaevasid mind õnnetust ennustavad unenäod. (Kuju jõudes selgus, et mitte asjata.)

Reede, 12. november. Hommikupoolik laeval

Meri on vaiksem, kuid ilm on külm ja vihmane. Vines on vasakkaldal aimata Olümpost (2917 m).

Konverents jätkub ja on aeg-ajalt üsna rumal. Algab Periklese ja demokraatia etümoloogiaga – kaks tundi! Kõik keeled kasutavad seda kreeka sõna! Seejärel esinevad mõned

jugoslaavlased kindlameelsete marksistidena: religioon on klassivõitluse tööriist proletariaadi allasurumiseks jne.

Vello Saatpalu alustab oma ametlike positsioonide tutvustamisega. Tema sõnum: on mõeldamatu, et sama maa kodanikel oleksid erinevad õigused.

Konrad Lubbert, kreeka keeles kõnelev saksa pastor (mul on temaga kaudsed kontaktid – Dieter Mascheri kaudu, kes Lõuna-Aafrikas edendab misjonitööd tsvaanade seas) räägib Saksa Rahuliidu tööst Lõuna-Aafrikas.

Zagrebi professor Milorad Pupovac loeb paarist vastulausest hoolimata ette Izetbegovići panislami ideoloogia manifesti. Kui see tõele vastab, siis on tõesti õudne: 10 serblaste maja ühe moslemite maja vastu, 100 serblase elu ühe moslemi elu eest! See kõik on täiesti lootusetu.

Ateena professor George Kasimatis (KEADEA) järab veidi ka Eesti ja Läti kallal sinna asunute poliitiliste õiguste asjas. Siin võtan sõna: Põhja-Euroopa on ususalivuse näide. (Laev kõigub, raske on kõne ajal püsti seista.) Konrad Lubbert toetab mind: usutunnetega manipuleerivad poliitikud. Üks lihtsa olekuga mees ütleb, et kõik usud on millegi hea eest väljas, ainult poliitikutel on vaja tõsta mõni usk teistest kõrgemale, teha usust rahvuse tunnus. Usuvabadusega ei sobi tänapäeval kokku ei teokraatiline riik (Alija Izetbegović tahtis Bosniast teha moslemiriiki) ega ka ateistlik riik. Ta saab aplausi.

Aina korratakse: Makedoonia on Skopje.

Teisel sessioonil arutati ka vähemuste õigusi ja selles seoses peeti natsionalismivastaseid kõnesid, kuid oli ka seisukohti, et natsionalism ei ole süüdi maailma ohustatuses.

Päeval kell 1 jõutakse Thessalonikisse, aga sadamas jorutatakse veel tükk aega (toll jms).

Sellel õhtupoolikul korraldati konverentsist osavõtjatele Thessaloniki arheoloogiamuuseumi ühiskülastus. See on vapustav kultuurikoht, aga organiseerimissegaduste tõttu jäi seal aega ettenähtud ühest tunnist veelgi vähemaks. Konverentsi korraldajatele

oli tähtis, et me näeksime Vergina kuninglike haudade leide (välja kaevatud 1977–1978). Ainult sküütide kuld Kiievi Petseri (Petšerski) kloostris varamutes võiks olla sellega võrreldav. Konverentsikeskuses tutvustatakse kõnede programmi: 1) Kreeka parteid; 2) teised Balkani riigid; 3) konverentsi toetanud Saksamaa, Venemaa ja Ungari; 4) teised riigid, kui aega jääb.

Kõigepealt kõnelevadki Kreeka parteide esindajad. Parempoolne natsionalistlik "Poliitikakevad" on Kreeka parlamendis suuruselt kolmas partei. Kommunistlikku parteid kohal pole, kuid esindatud on vasakpoolsete koalitsioon. Parempoolsete põhiloošung on: Ei mingit vahelesegamist Balkani asjadesse! (Lastagu neil seal omavahel kõik ära jagada nii nagu vaja.) Kõik kreeklased karjuvad nii valjusti, et tõlget on kõrvaklappides võimatu kuulda, pealegi ei jõuta kiirkõnet korralikult tõlkida.

Vasakliit: rahu Balkanil on liiga tõsine asi, et jätta seda ainult valitsuste hooleks; inimesed, kodanikud peavad sekkuma. Kreeklane Kostas Zeppos (saadikustaatuses isik) räägib segaselt, aga on üks vähestest kreeklastest, kes toetab välismaist sekkumist Balkani kriisi.

Türgi sotsiaaldemokraat räägib Makedoonia toetuseks: iga riik võib võtta nime, mida ta soovib. Makedoonia ei ole Kreeka vaenlane, ta võiks olla liitlane. Kosovo küsimus on keeruline, see võib viia sõjani (viis aastat hiljem oligi situatsioon selline). Türgi sotsialist ütles koguni, et kreeklased ja türklased on vennad.

Siis järgneb rida esitluskõnesid (Kroaatia, Venemaa). Teemaks on majandusembargo ja rahu. Ilusasti räägib sotsiaaldemokraat Friedrich Roll (Saksamaa, Euroopa Parlament): me esindame ka iseennast, mitte üksnes poliitikat. Aga aplaus oli nõrk.

Seejärel kõnelesid ungarlane Andras Balogh (professor, julgeolekuspetsialist) ja slovakk František Pauliny. Viimase kõne oli sisukas: demokraatia ei ole anarhia, demokraatia on tasakaal selle vahel, mida me võime teha ja mida me peame tegema.

Järgnes üsna sisutu (ilu)kõnelejate paraad: Rumeenia, Albaania, Moldaavia, seejärel veel pompöössem kreeklaste kõneparaad, isegi üks erukindral (George Koumanakos, KEADEA) saab kolm minutit ja 120 detsibelli. Siis Šveits ja Prantsusmaa.

Ka ühes presiidiumikõnes heidetakse ette välismaist sekkumist Jugoslaavia kriisi. Humanitaarabi olevat Lääne võimudele ainult kattevari, et uutest riikides oma eesmärke saavutada. Ikka Skopje probleem ja tema staatus ning kreeklaste lakkamatu sõnalaviin: Skopjel on ekspansionistlikud tendentsid; Skopje rahvusembleem kuulus juba 4. sajandil enne Kristust Philippos II-le.

Üks kreeklasest Europarlamendi liige räägib Kosovost: 1,8 miljonit albaanlast ja 200 000 serblast, peale selle mustlasi. Kosovo on pomm (see läks karmiks tõeks neli-viis aastat hiljem).

Brian Simson (Briti sotsialist, Euroopa Parlament) kõneles väga tõsiselt: kaks miljonit põgenikku Kroaatiast, 200 000 Sloveenias. Ainult hea tahe väljastpoolt võib aidata Jugoslaavias rahu luua. Konflikt võib aga hoopis naabermaadesse levida, eriti kui vähemuste õigusi ei austata. See oli absoluutselt mõistlik kõne.

Seejärel ilukõnelesid Kreeka siseminister, Thessaloniki rahvasaadik Kreeka parlamendis, Kreeka valitsuse Makedoonia (Traakia) minister, Kreeka kompartei parlamendisaadik. Viimane väitis, et tema pole kutset konverentsile saanud, aga ta on siin kutsumatagi, sest teda ju oodati. Läheb lärmiks, kõneleja Kreeka kolleegid naeravad avalikult. Kommunist soovib 1989. aasta eelse situatsiooni taastamist!

Aina jätkub välisilma süüdistamine. Nagu liturgiat korratakse: ärgu ainult keegi vahele segagu, siis tuleb rahu!

Kui kõnelema asub jugoslaavlane, lahkub suur osa saalist ühe hoobiga. See oli päris muljetavaldav. Jugoslaavlane sõimab kõiki peale Venemaa, eriti raevukas on ta USA ja Euroopa Nõukogu peale. Selle peale lahkun ka mina. Ukse taga on pool saali omavahel solidaarne.

Albaania esindaja saab sõna kolmeks minutiks: tema teema on serblaste loodud kitsendused Kosovos ja autonoomia piiramine.

Aleksei Nikiforov (Venemaa välisministeerium): rahu Bosniale, kas või globaalse probleemilahendusena, ning kogu regiooni demilitariseerimine. Ja et ei lubataks enam Kroaatia armeel avantüüre ette võtta. Aga lisab siiski ning ka Serbial!

Saatpalu alustab jälle oma ametipositsioonide ettelugemisega, et saal teaks, kellega tegemist. Tundub, et sellises seltskonnas on see vajalik. Aga Saatpalu paneb ka lõpupaugu, tsiteerides Manfred Wörnerit: "Time for peacekeeping is over, it's time for peacemaking!" Saatpalu ähvardab edasi: ta arutab kõik, mis siin juhtub, oma suurte sõpradega läbi, sest on aeg aru saada, et praeguse Balkani sõja süüdlased aktsepteerivad ainult jõudu. Saal kuulas ping-salt, aga teenitud tunnustust jagati ainult koridorikuluvaarides.

Smaranda Enache (Rumeenia, Pro Europa, minu ammune konverentsidekaaslane): Rumeenia koolides õpetati, et kõik naabermaad on vaenlased.

Üks serblane õiendas lõpuks Saatpalu kõne kallal: Saatpalu olevat inglise keelest valesti aru saanud. (See oli üks seda laadi provokatsioon, millega aeg-ajalt esineti, kui aru saadi, et mõne oponendi inglise või prantsuse keel polnud kõige hiilgavam.)

Minu kõne jäi pidamata mingi (pideva) segaduse tõttu. Selle kava on küll alles: Balkani ja Baltikumi sagedane tahtlik segi-ajamine; eksisteeriva reaalsuse tunnustamine Balkanil tähendab konfliktide tunnustamist, aga eksisteerivad piirid on tegelikult rindejooned; on probleeme, kus kompromissitamine on võimatu, aga poliitikutel on selliseid probleeme rohkem kui rahvastel; poliitikutel on ka sagedamini vaja, et probleemid jääksid lahendamata, sest neid saab valimiskampaaniates kasutada; rahukonverentsil (nagu praegune tahab olla) sobiks kõnelda sellest, et kõik osapooled peavad olema kompromissiks valmis.

Mul oli kaasas ka mu Riigikogu lauanaabri Jaan Kaplinski tekst "Some remarks about the

war in the Balkans", aga selle tutvustamiseks kõnepuldist polnud võimalust. See oli hea ja asjatundlik tekst, mille märksõnad olid sallivus ja multikultuursus Bosnias ning Sarajevo ja Tuzla kui sallivuse saared isegi sõjaolukorras. Kaplinski vihjas sellele, et ÜRO, Euroopa Nõukogu ja kõik sõdivad osapooled vaatavad rahulikult pealt moslemite etnilist väljapuhastamist Bosniast; ükski reaalne võim ei ole ära hoidnud naiste ja laste tapmist ning naiste vägistamist selles sõjas. Moslemitel ei jää üle midagi muud kui teha järeldus, et endine multikultuurne elukorraldus, mille sees ka nendel oli oma koht, peab kaduma. Selle tulemuseks võib olla mitmesuguse fundamentalismi tõus ja konflikti pidev edasikestmine. Kaplinski tekstis märgitakse ka, et väikeriigid nagu Albaania ja Makedoonia vajavad julgeolekugarantiisid.

Õhtul viisid bussid meid lahe teisele kaldale (Kalamaria), kust avanes tõesti n-ö hunnitu vaade tuledes sadamakäärule. Kalamaria linnapea pakutud õhtusöök oli orkestri ja tantsuga ning kestis poole üheni öösel.

Laupäev, 13. november Thessalonikis

Kodumaal on täna Rahvarinde lõpetamise kongress ja seal loetakse ette ka minu lühike läkitus.

Mina aga võtan Thessalonikis ette väikese kultuuriringkäigu, sest ei saa ju olla elus ainult üks kord Thessalonikis ja mitte midagi sellest näha. Konverentsil ei juhtu sel ajal nagunii midagi olulist, sest teemaks on Balkani rahvaste suur sõprus ja solidaarsus. Linna kultuuririkkused on vaimustavad, mina näen sellest muidugi ainult väga väikest osa, sedagi pinnaliselt: Dimitrose kirik, Rooma-aegsete ehitiste jäänused, kaldapromenaad – kokku ainult kaks ja pool tundi. Sjab kogu aja.

Ja siis tagasi konverentsile.

Ainult sama sotsialistist türklane İleri Rasih-Nuri räägib, et me ei kõnele siin Kreeka vähestest: valahhidest, kes tegelikult on rumeenlased, ega albaanlastest. Kreeka ja Serbia sõprus – see on geopoliitika. Me räägime kontseptsioonide mõttes erinevates keeltes.

Ja mis on tähelepanuväärne: türklane ütles, et ka Türgi kurdid peaksid saama õiguse ise otsustada oma saatuse üle Türgis.

Laupäeva õhtupoolikul oli üsna rängas vihm as väljasõit Thessalonikist Veria linna, kus min-gites vabaõhuväljavalustes oli rikkaliku veiniga luksuslik lõunasöök vastikute lauakõnedega, kuid rikkaliku ja ülihea Makedoonia nime kandva valge veiniga. Veria lõunasöögikõnedes leidsid serblased ja kreeka natsionalistid vennaliku ja vastastikuste ovatsioonidega pikitud üksmeele Makedoonia põhjamises ning see oligi kõige ebameeldivam. Olime venelaste seltskonnas ning venelased käitusid kõigiti kamraadlikult. Seejärel sõideti Verginasse Philippos II hauakambrit külastama.

Philippos II (Aleksander Suure isa) hauakambri-d on muidugi ülisuurejoonelised, selle koha mõju ei suutnud rikkuda isegi lausvihm. Kuninglikes maa-alustes hauakambrites – igale kuninglikule kadunukesele oma hauakamber – on Aleksander Suure isa Philippos II ja ka Aleksander Suure pisipoja skelett ning kümneid kilosid kulda ja vääriskive kunstiteostena ja kuninglike regaalitena. Hauakambri-d avati alles 1977/78. Philippos II kirstul oligi kuuteistharuline täht, mis on osaline Kreeka ja Makedoonia tülis.

Õhtusöök ja ööbimine nagu ikka laeval. Laeval oli kunstilise isetegevuse nn Kreeka õhtu – tüdrukud ja laeva meeskond laulsid ja tantsisid kreeka tantse jms. Lõpuks küsis üks kreeka sõber (jäägu see tuntud nimi siin välja kirjutamata), kas ma ei sooviks ehk tüdrukut. Ta oli kaua ja sügavalt solvunud, kui ma ei soovinud. Rasked kultuurivahed või mis?

Thessalonikis olid üleval ameerika filmi "Tallinn pimeduses" reklaamid. Natuke aega pärast konverentsi sai see ameerika kaanonite järgi tehtud pseudofilm (režii Robert Redford) Thessaloniki filmifestivalil hõbeauhinna.

Pühapäev, 14. november

Kreeka sõber on jätkuvalt solvunud.

Õõga on laev seilanud Athose neeme teisele poolele ja varavalges pöörab ta ümber, alustades Athose neemest aupaklikus kauguses

poolringi selle kloostririigi ümber. Meil on kaardid, me näeme kloostrid rannakaljudel, aga see on ka kõik.

Tegelikult oli meile lubatud, et konverents külastab Chalkidiki poolsaarel mõnda (või paari) kuulsat Athose kloostrit. Aga siis algas laveerimine: et Athose kloostrid on põhimõtteliselt täiesti suletud naistele ja erandiks nõusolekut kloostririigilt ei saadud, siis leiti ettekääne kloostrite külastamisest loobuda tormise mere ja sildumiskeskuste näol (ainult meestele korraldatud külastusega kardeti solvata konverentsi naiskülastajasi). Seda korvamatut kaotust üritati heastada ringsõiduga ümber Chalkidiki poolsaare, nii et me nägime kloostrid kaugel ja parimal juhul veidi rohkem binoklitest. Ka Athose mäe (2033 m) lumine tipp pilvedes oli näha. Pärast seda on Chalkidiki omaette mõiste ka mulle ning Ateenast Frankfurdi suunas lahkudes jälgisin hoolega lennuki all merd ja kolmeharulise kahvli kujuga poolsaart, kanalit...

Laeval peeti lõpukõned. Mõnes neist nõuti tegusaid operatsioone, aga missugused need peaksid olema, jäi selgusetuks. Konrad Lubbert (rääkis jälle kreeka keeles) ütles muu hulgas, et saksa rahvas on nii Goethe kui ka Eichmanni rahvas. Soome esindaja kõneles Põhjala-Balti koostööst ja seda tunnustati aplausiga. Midagi olulist enam ei juhtunud, lubati resolutsiooniprojekti, aga see tuli alles enne õhtusööki.

Kultuuriprogrammi puudujääki üritati asendada maabumisega Skiathosel (kell 16–18), Egeuse mere Sporaadide arhipelaagi ühel suuremal saarel. Valitutele korraldati seal kloostrite külastus, aga kuna laeval tüdrukust äraütlemise tõttu mina enam parimate seltskonda ei kuulunud, siis vantsisin ma tunnikese "pealinnas" ringi. Muidugi eksootika, pisilennukite maandumiskeskused, restoranikesed jne, aga kõige kohal tajun seletamatult suletuse ja sumbumise õhkkonda. Piltpostkaartide peal on kõik muidugi ilus ja helge. Aga ei tahaks siin elada.

Skiathosel oli ka väike kultuuriprogramm, kõvasti meigitud punastes rüüdes neiuksed tantsisid meile ja mindki viidi tantsule.

Laeval jagati välja konverentsi lõppkommünikee. See oli üldsõnaline ja hambutu, ainsad laused, mis selles dokumendis konverentsi organiseerijate taotlustele vastasid, väljendasid vastuseisu jõu kasutamisele või sellega ähvardamisele ja nentisid sanktsioonide poliitika ebatulemuslikkust.

Kapteni lahkumisõhtusöögil moodustasid kolm soomlast (rahvasaadik Heikki Ollila jt) ja kaks eestlast sõbraliku seltskonna – nagu nii tihti.

Esmaspäev, 14. november

Kell kuus hommikul pidi laev saabuma Pireuse sadamasse. Olin üleval mitu tundi enne seda, sissesõit tohtusse Pireuse sadamasse oli fantastiline. Mitte üksnes lõpmata palju laevu ja lõunamaise mere varahommikune jahedus, vaid ka sadamasse sissesõidutee pikkus avaldas muljet. Nii vara oli liikvel vähe inimesi ja ma sain tüürimehega jutelda. "Jason" oli käinud pöördelistel aegadel ka Tallinnas, seda näitas laeva seilamiste merekaart.

Koduigatsus koos kõiksugu mõtetega kodust oli sama elav kui mitu korda Egeuse merel. Reidil tuli oodata kaua. Bussis Ateenasse istus minu kõrvale Kreeka kindral, kes ajas ikka oma liini, aga mitte sugugi nii pealetükkivalt kui oma konverentsikõnes.

Jäime härra Saatpaluga terveks esmaspäevaks Ateenasse (minul Caraveli hotellis jälle sama tuba 316 ikka veel konverentsi aja ja hinna sees). Oli väga ilus ilm, soe sügispäev (üle 20 kraadi) Ateenas. Oleksin sõitnud linnast välja mõnda kuulsat kloostrit vaatama, aga need (Dafni, Kaisarea) olid esmaspäeval külastajatele suletud. Niisiis veetsime päeva koos härra Saatpaluga Ateenas. Ja kuna härra Saatpaluga, siis ei puudunud ka seiklused.

Hommikupoolikul kella 11–12 vahel olin üksi kunstigaleriis, edasi koos Saatpaluga.

Saatpalule meeldisid väga kohanimed Ateena kaardil, eriti Lykavittos ja Votanikos. Lykavittose mäel me käisimegi ja laskusime sealt alla jalgsi mööda Lykavittose tänavat. Linna teises otsas tegime ringi ümber kreeka ja rooma agoraa ning tõusime Akropoliselle.

Parthenoni ja Akropolise muuseumi käisime läbi täiesti põhjalikult ning härra Saatpalu omandas insenerliku kergusega vahetegemise dooria, joonia ja korintose sammaste vahel ega pidanud seda sugugi üleaaruseks. Ka kreeka tähti õppis ta suure innuga ning oskas peagi oma imestuseks Saatpalu kirjutada kreeka tähtedega (mis pole küll ime, sest pea kõik tema nimes esinevad kreeka tähed on inseneridele matemaatikavalemitest tuttavad). Igal juhul oli temaga huvitav humanitaarkultuurist rääkida, kui me täies üksmeeles laskusime jalgsi Lykavittose mäelt linnaplaani järgi alla vanalinna, et käia ka halva kuulsusega Plaka linnaosas.

Alguses ei juhtunud midagi – lõpmatud tänava-kaubitsejad ja lahtised letid kahtlase või vähem kahtlase turismikaubandusega. Aga siis tuli meil mõte vaadata sisse ühte baari. Kohe, kui me baarileiti taga istet olime võtnud, keerati välisuks kinni, paksud kardinad tõmmati ette, tagaruumist ujus välja kaks vana hooa, kes meile ligi tikkusid ja kohe drinki küsisid. Meie vastust ootamata segati meile meie nägemata mingi sodi kokku, mida mina küll maitsta ei julgenud, Saatpalu aga mekkis. Asi oli väga kahtlane ja mina panin ette kohe minema minna. Selle peale esitati meile fantastiline arve, mida mina keeldusin maksmast, Saatpalu laskis rohkem kaubelda ja oli nõus maksuma 20 dollarit (kahe peale). Saatpalu tahtis selle raha eest ikka midagi saada ja jõi oma ouzo ära. Arvan, et meil oleks olnud raskusi väljapääsemisega, aga ütlesin, et meie sõbrad muutuvad kindlasti juba rahutuks, sest me lubasime kümne minuti pärast baariuksest välja tulla. Rünnakud meile lakkasid, mõrrad keskendusid raha väljapressimisele. Saatpalu kui karastatud merekaru ei kaotanud närvi, ta tegi koguni paar joviaalset žesti ja viskas mahlakat nalja. Aga hingasime siiski kergendatult, kui jälle tänaval olime. Tulime jalgsi pika ringiga hotelli.

Aastaid hiljem (1997) kirjeldas Rein Veidemann Sõnumilehes, kuidas ta sattus Plakas täpselt samasugusesse olukorda, aga tema enesetunne pidi olema palju sandim, sest ta oli ükski.

Teisipäev, 16. november

Järgmisel päeval (sadas vihma) tegin üksi veel natuke kultuuriprogrammi: Bütsantsi muuseum (vaibad!) ja olümpiastaadion. Lennujaama sõitsime läbi liiklusummikute taksoga.

Tagasilend: Ateena–Frankfurt kell 13.50–15.55, Lufthansa, Frankfurt–Helsingi kell 16.55–20.25, Lufthansa, Helsingi–Tallinn õhtul 21.25–22.00, Estonian Air.

Kui lennuki all oli kanali ja sadamatega Chalkidiki, siis oli see täiesti äratuntav.

Frankfurdi lennujaamas kohtasime tuttavaid: Mart Nutt, Merle Krigul ja jurist Uno Lõhmus tulid Veneetsiast.

Järgmisel päeval selgus, et mu õnnetuseaimusega unenäod olid kodumaal tegelikkuses toimima hakanud just sel ajal. Hakkasin tegelema inimkaubanduse probleemiga Eestis: see hüdra seadis osavalt võrke juba kõige lähemate tuttavate ringis.

